

”Siitä tuli semmoinen keskeytetty vanhemmuus”

Vanhempien kokemuksia lapsen huumeiden käytön paljastumisesta.

Kristiina Penna

Pro gradu –tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Siitä tuli semmoinen keskeytetty vanhemmuus”. Vanhempien kokemuksia lapsen huumeiden käytön paljastumisesta.

Tekijä: Kristiina Penna

Tutkinto-ohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma X Lisensiaatintyö ___

Sivumäärä: 64 + 2 liitettä

Vuosi: 2022

Tiivistelmä

Tutkielmassa tarkasteltiin vanhempien kokemuksia lapsen huumeiden käytön paljastumisesta. Tutkimustehtävänä oli selvittää miten vanhemmat kuvaavat kokemustaan, kun he saavat tietää lapsensa huumeiden käytöstä ja mitä avun ja tuen tarpeita heillä on. Tutkimuksen tavoitteena oli valottaa huumeiden käytön vaikutuksia huumeiden käyttäjän läheisiin.

Tutkimus on laadullinen ja analysoitu teoriaohjaavan sisällönanalyysin menetelmän mukaisesti. Aineisto on kerätty kevään 2022 aikana ja se koostuu kuuden äidin haastattelusta. Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat on saatu Irti huumeista ry:n vanhemmille suunnatun suljetun Facebook-ryhmän kautta. Teoreettisena viitekehysenä tutkimuksessa on hyödynnetty Alex Gittermanin ja Carel Germainin systeemiteoreettista ja ekologista näkökulmaa, sekä Johan Cullbergin ja Richard Lazaruksen ja Susan Folkmanin kriisiteoreettista näkökulmaa.

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan lapsen huumeiden käyttö paljastuu vanhemmalle eritasoisesti. Vanhemmat saavat tietää lapsen huumeiden käytöstä, mutta aluksi se kuitataan kokeilulla, eikä se tuota vanhemmalle liikaa stressiä. Myöhemmin vanhemmalle paljastuu huumeiden käytön vakavuus, joka aiheuttaa vanhemmalle ja perheelle kriisin. Vanhemmat kokevat häpeää, syyllisyyttä ja huolta lapsen päihderiippuvuudesta. Syyllisyys kytkeytyy vanhemman pohtiessa omaa rooliaan kasvattajana ja häpeä liittyy siihen, mitä huumeiden käytöstä ajatellaan. Vanhemmat toivat esille lapsen huumeiden käytön kuluttavan voimavaroja niin, että muille sosiaalisille suhteille sekä perheenjäsenille, kuten kumppanille ja lapsille ei jää riittävästi aikaa. Tutkimuksen vanhemmat kokivat erityisesti vertaistuen tärkeänä tuen kanavana. Tutkimuksen mukaan vanhemmat kokevat ammattilaisilta saadun avun hyödyllisenä, jos ammattilaisella on erityisesti päihteisiin liittyvää osaamista. Myös lastensuojelun tuoma apu oli vanhempien vanhemmuutta helpottava tekijä. Vanhemmat kokivat, että avun saaminen edellytti omaa aktiivisuutta. Huumeiden käytöstä johtuva kärsimys aiheuttaa vanhemman hyvinvoinnille merkittävää haittaa ja heikentää sitä kautta myös koko perheen hyvinvointia.

Avainsanat: huumeiden käyttäjän vanhemmat, huumeet, perhe, avun ja tuen tarpeet

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
2 Lapsen huumeiden käyttö perhesysteemissä.....	3
2.1 Huumeita käyttävän lapsen vanhempi.....	3
2.2 Vanhemmat perheessä	7
2.3 Huumeiden käyttö vanhemman kriisinä.....	12
2.4 Erilaiset avun muodot vanhemman tukena.....	16
3 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat.....	19
3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	19
3.2 Aineiston kerääminen ja haastattelu	22
3.3 Aineiston analyysi.....	26
3.4 Tutkimusetiikka	29
4 Lapsen huumeiden käyttö paljastuu vanhemmalle	32
4.1 Merkit huumeiden käytöstä.....	32
4.2 Vanhemmalle paljastuu huumeiden käytön vakavuus	37
5 Vanhempien kokemuksia avun ja tuen tarpeista.....	44
5.1. Konkreettiset avun tarpeet ja psyykkiset tuen tarpeet	44
5.2 Tiedon merkitys.....	48
5.3 Vertaistuen ja ammattiavun merkitys.....	51
6 Yhteenveto	55
Lähteet	60
Liitteet	65
Liite 1. Infokirje.....	65
Liite 2 Haastattelurunko.....	66

1 Johdanto

Vanhemmuuden näkökulmaa huumeiden käyttäjien läheisenä ei ole suomalaisessa tutkimuskentässä juuri tutkittu, mutta näkökulma on kasvavan kiinnostuksen kohteena. On selvää, että lapsen huumeiden käyttö aiheuttaa perheessä tilanteen, jota voi kutsua jopa kriisiksi. Huumeilla on jännitteinen rooli yhteiskunnassa, joka heijastuu myös ihmisten asenteisiin. Vanhemmat eivät usein uskalla, tai eivät voi tulla kokemuksiansa kanssa esille omalla nimellään, vaan häpeän tai pelon siivittämänä ne täytyy pitää yksityisenä. Yleensä itse huumeiden käyttäjä on huomion keskiössä, johon auttamisjärjestelmän tukikin suuntautuu. Päihdeinterventiossa vanhemmalla on rooli lapsen tukijana ja kasvattajana, jolloin vanhempi voi jäädä sivuun kokemuksensa kanssa. Tutkimukseni tavoitteena on antaa ääni vanhemmille, jotka kamppailevat omien kokemustensa kanssa tilanteessa, jossa raskaat tunteet ja niiden jääminen näkymättömäksi voi aiheuttaa suurta inhimillistä kärsimystä koko perheessä.

Huumeiden käyttö ja siitä aiheutuvat seuraukset yksilölle ja tämän läheisille on edelleen aihe, joka kantaa sitkeää stigmaa. Huumeiden käyttäjiin liitetään mielikuvia, jotka asettavat huumeiden käyttäjän eriarvoiseen asemaan valtaväestöön nähden. Leimautumisen myötä huumeita käyttävän läheisen voi olla hankala uskaltaa hakea sekä saada tarkoituksenmukaista apua.

Päihdehuoltolain 1 luvun 1 § todetaan, että päihdehuollon tavoitteena on ehkäistä ja vähentää päihteiden ongelmakäyttöä sekä siihen liittyviä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja, sekä edistää päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta (Päihdehuoltolaki 1986/41). Siitä huolimatta vanhempien kärsimys oman lapsen huumeiden käytöstä aiheutuvien seurauksien vuoksi on todellinen ilmiö, jota ei palvelujärjestelmä vielä tunnista riittävästi. Vanhempien kokemus on, että apua ei ole saatavilla riittävän ajoissa (Vähäsarja 2019). Läheisten huomioiminen päihdepalveluissa näyttäytyy pirstaleiselta. Erityisesti läheisille tarkoitettuja päihdepalveluita ei ole tarjolla, vaan läheisten auttaminen on osa päihdeongelman hoitoa. (Itäpuisto & Selin 2013, 142.) Päihteiden käyttö ja sen lopettaminen voi olla epävarma ja vaiheikas polku, joka on lapsen huumei-

den käyttöä vierestä seuraavan vanhemman terveyden ja hyvinvoinnin kannalta pitkä aika odotella. Pitkittänyt avun tarve voi vaurioittaa vanhemman ja perheen välisiä suhteita pitkällä aikavälillä vakavasti. Päihteiden käyttäjän läheisellä on kaksoisrooli palvelujärjestelmässä. Hän on itse avuntarvitsijana, mutta myös tukijan roolissa päihteiden käyttäjän toipumisessa. (Mt., 143.)

Tutkimukseeni haastateltavat sain Irti Huumeista ry:n vanhemmille suunnatun läheisryhmän kautta. Haastattelin kuutta vapaaehtoista äitiä. Näin ollen isäerityinen näkökulma jää puuttumaan, mutta tutkimuksen näkökulma keskittyy vanhemmuuteen yleisesti. Tutkimukseni rajautuu läheisnäkökulmaan huumeiden käytön tematiikassa. Suomessa tutkimus on hyvin keskittynyt kuvaamaan alkoholia käyttävien vanhempien läheisten, kuten lasten kokemuksia (kts. Itäpuisto 2003; Holmila 2003). Huumeiden käyttäjien vanhempiin kohdistuva tutkimus on Suomessa vielä harvinaista, mutta kasvavan kiinnostuksen alla. Tällä hetkellä ajankohtainen Irti Huumeista ry:n ja Sininauhaliiton yhteistyössä toteuttama hanke Palasista eteenpäin, jonka tarkoituksena on luoda käytäntöjä päihteitä käyttävän lapsen vanhempien auttamiseksi. (Haajanen ym. 2021.) Kansainvälisesti tutkimusta on tehty eri puolilla maailmaa (kts. Jackson ym. 2006; Scheier & Hansen 2014; Richert ym. 2017).

Tutkimukseni lähtee liikkeelle teoreettisesta osuudesta, jossa avaan vanhempana oloa ja vanhemmuutta osana perhesysteemiä, mutta myös ympäristön vaikutusta siihen, miten ne vaikuttavat vanhemman kokemukseen, kun oman lapsen huumeiden käyttö paljastuu. Sosiaaliset odotukset asettavat vanhemmille roolin toimia esimerkiksi kasvattajana, huolenpitäjänä, sekä hoivaajana lapselle. Lapsen ja vanhemman välistä suhdetta pidetään merkittävimpana ja vahvimpana vuorovaikutussuhteena ja näin ollen lapsen hyvinvointi vaikuttaa vanhemman hyvinvointiin. Käytän tutkimuksessani apuna ekologista systeemi-teoriaa (Gitterman & Germain 2008) hahmottamaan sitä, miten perheessä tapahtuvat muutokset heijastuvat perheenjäseniin ja miten perhesysteemissä tapahtuva vuorovaikutus heijastuu kokonaisuutena perheeseen.

Huumeiden käyttö yhteiskunnallisesti kiistelty, jopa tabu aihe, johon liittyy monenlaisia asenteita ja uskomuksia. Aikaisemmat tutkimukset tuovat esille, että lapsen huumeiden käyttö aiheuttaa jonkin asteisen kriisin perheessä tai vanhemmissa henkilökohtaisesti. (Leskinen ym. 2003, 33–34). Lapsen huumeiden käytön paljastuminen kuvaakin muutosti-

lannetta perheessä. Vahva vanhemman ja lapsen suhde merkitsee myös sitä, että vanhemmat ovat omalla kustannuksellaan usein valmiita auttamaan ja tukemaan lasta pitkän aikaa (Richert ym. 2017, 2312). Siitä syystä näen järkeväksi tarkastella vanhemman kokemusta kriisiteoreettisen kehityksen kautta. Monet vanhemmat ovat samassa tilanteessa, mutta jäävät kokemuksiensa kanssa yksin.

Teoriaosuuden jälkeen jatkan metodisten valintojen esittelyllä ja siitä jatkan aineiston analyysikappaleeseen ja lopuksi kokoan tutkimuksen keskeiset ajatukset viimeisessä kappaleessa.

2 Lapsen huumeiden käyttö perhesysteemissä

2.1 Huumeita käyttävän lapsen vanhempi

Systeemiteoreettisen ajattelun historia on tieteiden välisessä tutkimuksessa, joka tarkastelee eri yksiköitä ja niiden välistä vuorovaikutusta. Jokainen systeemi on olemassa ajassa ja paikassa, ja siihen vaikuttaa ympäristö, systeemin tarkoitus ja sen toiminta. Järjestelmän ajatellaan olevan enemmän kuin osiensa summa. (Gitterman & Germain 2008, 52.) Sosiaalityöhön systeemiteoria on saanut vaikutteita etenkin yleisestä systeemiteoriasta ja ekologisesta systeemiteoriasta. Niiden avulla on pyritty saamaan systeemiteorian lait sovellettuna käytäntöön. Niklas Luhmann oli saksalainen sosiologi, joka oli tunnettu systeemiteoreettisesta ajattelustaan. Hän kuvaa systeemiä yksiköksi, joka on olemassa itsenäään ja suhteessa ympäristöön. Kaikki sosiaaliset järjestelmät koostuvat kommunikaatiosta, koska sitä tapahtuu ihmisten välillä. (Kihlström 2011, 289.) Henkilö, jonka läheinen on huumeriippuvainen voi odottaa kommunikaatio-ongelmia, läheisyyden vähentymistä, tukahdutettua vuorovaikutusta, yhteenottoja ja jopa fyysistä väkivaltaa. Päihteidenkäyttäjä perheessä aiheuttaa kommunikaation haasteita ja perhesuhteiden vääristymistä, sekä salailua perheessä. (Ólafsdóttir 2020, 50.)

Uusien kannabiksen käyttäjien ilmaantuvuus on pysytellyt koko 2010-luvun noin yhden prosentin tasolla. Se tarkoittaa, että vuosittain tulee noin 40 000 uutta kannabiksen kokeilijaa tai käyttäjää. Suurin osa uusista kannabiksen kokeilijoista tai käyttäjistä tulee nuorimmasta 15–24-vuotiaiden ikäryhmästä, mutta myös vanhemmissa ikäryhmissä on ollut uusia kannabiksen kokeilijoita tai käyttäjiä. Kannabiksen käyttöä jatkaa noin neljäsosa sitä kokeilleista. (Karjalainen ym. 2020.) Se tarkoittaa samaa määrää vanhempia, joiden lapset käyttävät laittomia päihkeitä. Osa kokeiluista ei tule vanhempien tietoon ja jää siihen. Osalla käyttö kuitenkin jatkuu syystä tai toisesta, ja lopulta tulee vanhemmille ilmi.

Vanhemmuus on isänä tai äitinä olemista. Vanhemmuus on sekä yksilön kokemus, että yhteiskunnallinen instituutio. Se mitä vanhemmuudesta ja perheestä ajatellaan, on historian saatossa kehittynyt. Lasten hoito ja kasvatusta on ollut yksinomaan usein äidin vastuulla, mutta 1960-luvun jälkeen tasa-arvokeskustelu on nostanut isyyden tärkeäksi elementiksi lapsen kasvatuksessa. (Vuori 2001, 30.) Kristiina Berg (2008) tarkastelee äitiyden tematiikkaa väitöskirjassaan, mutta vanhemmuuden odotukset kohdistuvat nykyaikana sekä äitiin, että isään. Suomessa vanhemmuus ja vanhemman velvollisuudet ovat laissa määriteltäviä. Äitiyslain (253/2018) mukaan lapsen äiti on se, joka synnyttänyt lapsen. Äitiyden voi myös tunnustaa hedelmöityshoitojen tapauksessa. Äidiksi voi tulla myös adoption tai lapsen kasvattamisen myötä. Käsitteet, kuten adoptioäiti, biologinen äiti, sijaisäiti tai ja äitipuoli kuvaavat eri prosesseja, joiden myötä äitiys muodostuu suhteessa lapseen. Lapsella on lain mukaan oltava äiti, jolloin lastenvalvojan tehtäväksi jää selvittää äitiys. Lapsen isä taas määräytyy sen mukaan, onko lapsi syntynyt avioliitossa vai sen ulkopuolella. Isyyslain (13.1.2015/11) mukaan muussa tapauksessa isyys tulee aina erikseen tunnustaa. Vanhemmuuden puitteet ovat siis kirjattuna lakiin ja se määrittää vanhemman oikeudet ja velvollisuudet. Monissa tapauksissa lait antavat oikeusturvaa ja oikeutusta esimerkiksi samaa sukupuolta oleville pareille.

Pelkkä perhepoliittinen näkökulma vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen ei kerro siitä, minkälainen merkityssuhde vanhemman ja lapsen välillä on. Jóna Ólafsdóttir (2020, 20)¹ määrittelee perheen ryhmäksi yksilöitä, joilla on yhteinen koti, jossa he jakavat vapaa-ajan toimintaa, lepoaika, tunteita, taloutta, vastuita ja tehtäviä. Jäsenet ovat yleensä kummankin sukupuolen aikuisia tai yksinhuoltajia, joilla on lapsi tai lapsia. He ovat sitou-

¹ Júlíusdóttir, Sigrún 2001: Fjölskyldur við aldahvörf. Reykjavík: University Press.

tuneet toisiinsa keskinäisessä uskollisuudessa. Lapsen näkökulmasta vanhempia tarvitaan perushoivan tarjoamiseen. Ruoan laitto, huolenpito ja nuoren menojen rahoittaminen on tärkeitä vanhemmuuden elementtejä. Vanhempia tarvitaan myös neuvon ja suunnan antajaksi, sekä turvaamaan riittävää yhdessäoloa. (Rönkä ym. 2002, 52.) Sosiaaliset odotukset asettavat vanhemmille roolin toimia esimerkillisenä kasvattajana, huolenpitäjänä, sekä hoivaajana lapselle. Perinteisesti äitien on odotettu antavan hoivaa ja huolenpitoa perheessä, joka on osoitus rakkaudesta lasta kohtaan. Tämän lisäksi äidin odotetaan pitävän huolta lapsen fyysisistä, emotionaalisista ja psyykkisistä tarpeista. Lapsen oireillessa tai käyttäytyessä huonosti äidit kokevat syyllisyyttä sekä epäonnistumista. Kun lapset mielletään sosiaalisessa ympäristössä rikollisiksi, kääntyy katse vanhempaan ja tekoihin, joita he ovat lastensa puolesta tehneet tai jättäneet tekemättä. (Smith & Estefan 2014, 426–427.)

Lapsen ja vanhemman välistä suhdetta pidetään merkittävimpana ja vahvimpana vuorovaikutussuhteena. Lapsen hyvinvointi vaikuttaa vanhemman hyvinvointiin. Vahva vanhemman ja lapsen suhde merkitsee myös sitä, että vanhemmat ovat omalla kustannuksellaan usein valmiita auttamaan ja tukemaan lasta pitkän aikaa. (Richert ym. 2017, 2312.) Vanhemman ja lapsen välillä vallitsee keskinäinen riippuvuus, jonka on ajateltu olevan välttämätöntä lapsen henkilökohtaisen kasvun ja kehityksen kannalta. Lapsi saavuttaa kasvaessaan pisteen, jolloin tarvitsevuus vanhemmista vähenee ja lapsi pystyy toimimaan itsenäisesti. (Morgan 1991, 721.)² Huumeita käyttävä lapsi voi kuitenkin jäädä riippuvaiseksi vanhemmistaan, sillä riippuvuusikäytyminen ylittää itsestä huolehtimisen ja perustarpeista huolta pitämisen. Tällöin lapsi saattaa olla kyvytön huolehtimaan itsestään myös aikuisiässä, jolloin vanhempi voi haluta ja kokea velvollisuudekseen jatkaa hoivamista. Tilannetta kuvataan käsitteellä läheisriippuvuus tai ylihuolehtivuus, jota voidaan tarkastella toimintahäiriönä perhesysteemissä. Läheisriippuvuus on psykologisella, emotionaalilla ja käyttäytymisen tasolla näkyvä tila, joka muodostuu pitkäaikaisessa tilanteessa pyrkiä sopeutumaan ympäristöön, joka estää suoran tunteiden ilmaisun sekä henkilökohtaisista ja vuorovaikutuksellisista ongelmista keskustelun. Sopeutuminen näihin toimintahäiriöihin perhesysteemissä luo negatiivista kommunikaatiota perheen sisällä.

² Horney, Karen 1950: *Neurosis in human growth. The Struggle towards Self-Realization*. Norton. New York.

(Morgan 1991, 732.)³ Lapsen huumeiden käytön myötä vanhemman ja lapsen välinen läheisriippuvuussuhde saakin alkunsa syyllisyydestä ja vastuuntunnosta, joka puolestaan saa vanhemman ottamaan lapsen huumeiden käytöstä taakan itselleen oman hyvinvointinsa kustannuksella keskittymällä lapsen elämään. Vanhemman tiedon ja ymmärryksen lisääntyminen on tärkeää, sillä läheisriippuvainen voi käytöksellään jopa estää huumeiden käyttäjää saamasta tarvitsemaansa apua. (Costa ym. 2017, 176.)

Lapsen huumeiden käytön paljastuminen aiheuttaa suurta stressiä niin vanhemmalle kuin koko perheelle. Tutkimuksista käy ilmi, että vanhemmat kokevat universaalisti monissa eri kulttuureissa muun muassa hätää, huolta, pelkoa ja häpeää, kun he saavat tietää oman lapsensa huumeiden käytöstä (Kts. Butler & Bauld 2005; Groenewald & Bhana 2017; Mathibela & Skhosana 2021). Häpeä liittyy stigmaan, joka yhdistetään huumeiden käyttöön ja huumeiden käyttö näyttäytyy asiana, joka halutaan pitää salassa leimautumisen pelossa. Leimautuminen liittyy yhteiskunnallisiin asenteisiin huumeiden käyttäjiä kohtaan. (Vrt. Corrigan & Miller 2004, 538–539.) Aikaisemmat tutkimukset tuovat ilmi, että rikollisuuden tahra muuten lainkuuliaisissa perheissä yhdistettynä stressiin ja traumaan pitää huolta huumeita käyttävästä lapsesta eristävät perheen (Jackson ym. 2006, 327). Tutkimuksen (Jackson ym. 2006, 328) mukaan erityisesti vanhemmat kokevat tulevansa tuomituiksi, koska monet saattavat olettaa, että lapsen huumeiden käyttö on epäonnistuneen kasvatuksen syytä.

Brittiläisen tutkimuksen mukaan vanhemmat saavat tietää eri tavoilla lapsensa huumeiden käytöstä. Joidenkin vanhempien lapset myöntävät vapaaehtoisesti käyttäneensä huumeita. Tämä käy ilmi silloin, kun lapsi on jo tuen piirissä tai harkitsee haluavansa tuen piiriin. Epätavallinen käytös tai normaalin käytöksen muuttuminen saa osan vanhemmista epäilemään lapsensa huumeiden käyttöä. Toiset vanhemmat taas kysyvät suoraan huumeisiin sekaantumisesta. Tutkimuksesta käy ilmi, että useimmat käyttäjät kieltävät huumeiden käytön ja osalle vanhemmista tilanne valkenee vasta, kun viranomainen ilmoittaa heille asiasta. Tutkimus tuo esille sen, että moni vanhempi kokee huumeiden ilmi tulon murtavaksi ja jopa traumaattiseksi kokemukseksi joka nostattaa epäonnistumisen ja syyllisyyden tunteet pintaan. Kysymykset omasta kyvykkyydestä kasvattajana ja omasta

³ Subby, Robert 1984: Inside the chemically dependent marriage: Denial and manipulation. In Co-dependency: An emerging issue. Pampano Beach, FL: Health Communications.

roolista huumeiden käytön aloittamisen syynä pohdituttaa monia vanhempia. Syyllisyys nousee vanhemmalle siitä, ettei hän ole huomannut huumeiden käyttöä aiemmin. Häpeä taas yhdistyy siihen, mitä muut ihmiset ajattelevat asiasta. (Butler & Bauld 2005, 36, 39.)

Huumeiden käytön tullessa ilmi vanhemman voi olla hankala tietää, koska käyttö on alkanut, kauan se on jatkunut ja onko lapsi jäänyt koukkuun päihdyttävään aineeseen. Huumeita käytetään eri tavalla, ja vaikka kaikki käyttö voi olla potentiaalisesti vaarallista, on eri asia puhua yhdestä kokeilukerrasta, kuin ongelmakäytöstä. Huumeiden ongelmakäytöllä tarkoitetaan käyttöä, josta on aiheutunut vakavia sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja. Useimmiten ongelmakäyttöön liittyy huumeriippuvuus ja terveydellisesti haitallisia käytötapoja, kuten pistäminen. (Rönkä & Markkula 2020, 37.) Nuorena tehdyt huumeiden käyttökokeilut kasvattavat riskiä riippuvuuden muodostumiseen. Siitä syystä alaikäisen huumeiden käyttö voidaan laskea ensimmäisestä kerrasta ongelmakäytöksi. (Gilvarry & McArdle 2007, 9)

2.2 Vanhemmat perheessä

Hyvin toimiva systeemi tuottaa hyvinvointia systeemissä vaikuttaville osille. Lapsen huumeiden käyttö ja siitä aiheutuvat seuraukset voi ajatella tuottavan negatiivista vuorovaikutusta perhesysteemiin ja näin ollen vaikuttavan heikentävästi vanhemman ja koko perheen hyvinvointiin. Malcolm Payne (2014) on avannut systeemiteoreettisia käsitteitä sosiaalityössä. Systeemit vaikuttavat toisiinsa välittäen energiaa ja tietoa systeemien rajojen ulkopuolelle. Systeemiteoria auttaa tarkastelemaan, miten perheet, yhteisöt ja sosiaaliset ympäristöt vuorovaikuttavat keskenään. Tarkoituksena on hyödyntää tietoa niin, että systeemien välistä vuorovaikutusta voisi parantaa ja tukea. (Payne 2014, 185.) Systeemissä on rajat, jonka sisällä tapahtuu vuorovaikutusta, joka vaikuttaa systeemin eri osiin. Rajat voivat olla konkreettisia, kuten perheenjäsenten välinen etäisyys, rakennusten seinät, ovet tai lattiat. Systeemin lähestymistapa auttaa hahmottamaan mitä hankaluuksia ja mahdollisuuksia, joita eri vuorovaikutussysteemit tuovat. (Mt., 187.)

Lapsen päihteiden käytölle voi antaa monia selitysmalleja tai etsiä syytä, miksi sitä tapahtuu. Ekologisen systeemijattelun mukaan ihminen on osa ympäristöään, jolloin ympäris-

tö ja ihminen toimii vastavuoroisesti vaikuttaen ajan myötä toinen toisiinsa. Ihminen toimii fyysisessä, sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Fyysinen ympäristö käsittää esimerkiksi kodin tai työpaikan. Perheen sisällä tapahtuva vuorovaikutus on osa sosiaalista ympäristöä, mutta yksilön muut merkittävät suhteet kuuluvat myös osaksi sitä. Kulttuuri on osa ympäristöä ja osa ihmistä, ja se ilmaistaan jokaisen ihmisen arvojen, normien, uskomusten ja kielen kautta. (Gitterman & Germain 2008, 53.) Perhe on monimutkainen kokonaisuus, jossa yksittäiset perheenjäsenet ovat riippuvaisia toisistaan, ja niillä on jatkuva ja vastavuoroinen vaikutus toisiinsa. Siten jokainen yksittäinen perheenjäsen kuuluu erottamattomasti suurempaan perhejärjestelmään. (Cox & Paley 1997, 264.) Vanhemmuus muodostuu perhesysteemissä. Vanhemmuudella on tietty funktio, joka on lapsen kasvattaminen ja huolenpito.

Ekologinen systeemiajattelu ei kuitenkaan ota kantaa siihen, mistä huumeiden käyttö johtuu, vaan pyrkii tuomaan esille siitä aiheutuvat hankaluudet perhedynamiikassa. (Gitterman & Germain 2008, 53.) Lapsen huumeiden käytön takia vanhempi voi pyrkiä auttamaan hankalassa tilanteessa olevaa lastaan taloudellisesti tai antamalla ruokaa, mutta samalla mahdollistaa huumeiden käytön jatkamisen (Richert ym. 2017, 2128.) Samaan aikaan perheen tilanteessa voi olla osallisena lähipiiriä, kuten sukulaisia tai ystäviä, jotka vaikuttavat perhesysteemissä. Kaikki perheet kohtaavat haasteita, jotka koettelevat perhesysteemin tasapainoa tiettyinä normatiivisina siirtymäaikoina, kuten lapsen syntyessä tai lapsen siirtyessä kouluun ja joissakin vähemmän normatiivisissa siirtymävaiheissa, kuten vanhempien erossa, uuden puolison tullessa osaksi perhettä tai perheenjäsenen kuollessa. Perhe voidaan kuitenkin nähdä järjestelmänä, jolla on kykyä mukautua muutoksiin. Se tarkoittaa, että perhe mukautuu toimimaan parhaalla tavalla uusien olosuhteiden edessä. (Cox & Paley 1997, 256.)⁴ Huumeiden käyttö tuo perheeseen olosuhteet, johon on vaikea sopeutua. Useimmille huumeiden käyttäjien läheisille sopeutuminen vaatii monenlaista tasapainottelua. Monet kokevat olevansa neuvottomia siinä, miten erilaisissa tilanteissa tulisi toimia. Tasapainottelu käsittää niin käytännön toiminnan kuin tunteetkin. (Velleman ym. 1993, 1288.)

⁴ Sameroff, Arnold 1983: Developmental systems: context and evolution. Teoksessa Mussen, Paul Henry (toim.): Handbook of child psychology: formerly Carmichael's Manual of child psychology. New York.

Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus syntyy kommunikaatiosta. Kaikki sosiaaliset vuorovaikutussuhteet sisältävät riskin kommunikaation haasteista tai väärinymmärryksistä, joiden ajatellaan korjaantuvan joko kommunikaation apuvälineitä parantamalla tai muuten tarkentamalla ilmauksia, joiden avulla kommunikaation merkityssisältöjä välitetään. Yleensä ongelmat ratkeavat edellä mainitulla tavalla. Lisäksi kommunikaatiohaasteita on mahdollista helpottaa kysymysten avulla. Tuntemusten ja ajatusten pukeminen sanoiksi tuntuu usein vaikealta, aivan kuin kielessä ei olisi tarpeeksi ilmaisuvoimaisia sanoja tai ylipäättään oikeita sanoja asian ilmaisemiseen. Monet asiat on helpompi ilmaista muulla tavalla kuin kielellistettynä. Ajatusten ja tunteiden pukeminen sanoiksi on yksi kommunikaation ongelma. Toinen haaste on sen sosiaalinen resonanssi, eli miten kommunikaation vaikutukset voivat huomattavasti poiketa siitä, miten se on tarkoitettu. (Jalava & Kangas 2013, 41.) Vanhemman kokemuksen sanoittaminen, eli tuominen informaatioksi edesauttaa systeemin kommunikaation parantamista. Näin ollen voi ajatella, että perheen negatiivista kommunikaatiota voidaan purkaa vanhemman tunteita ja kokemuksia tarkastelemalla ja luomalla ymmärrystä niistä.

Riitta Väisänen (2013, 61–62) Barnhillin ⁵mukaan kuvaa perheen dynamiikan ja vuorovaikutussuhteiden merkitystä. Perhedynamiikkaa voidaan kuvata laajana perheen sisäisenä vuorovaikutussysteeminä, joka heijastaa perhesysteemiä suhteessa ulkoiseen ympäristöön. Toimivan perhedynamiikan osa-alueisiin kuuluu seitsemän eri elementtiä, jotka vaikuttavat keskenään ja edesauttavat perheen hyvinvointia. Mikäli perhedynamiikkaan tulee muutoksia, on elementeillä myös vastakohtat, jotka kuvaavat vuorovaikutuksen toimimattomuutta. Elementit ovat yhteenkuuluvuus ja eristäytyminen, selkeä kommunikaatio ja epäselvä kommunikaatio, rooli-vastaavuus ja rooli-ristiriidat, yksilöityminen ja kieltoutuneisuus, joustavuus ja jäykkyys, sekä vakaus ja hajaannus. Huumeet vaikuttavat perheeseen usein negatiivisesti, jolloin vuorovaikutussuhteisiin muodostuu haasteita. Perheen näkökulmasta huumeiden käyttö voi muodostua perheen sisäisen vuorovaikutuksen vaihdon välineeksi. Vanhempi saattaa muokata omaa käytöstään niin, että mahdollistaa lapsen huumeiden käytön esimerkiksi suojelemalla tai vähättelemällä lapsen ongelmaa. Toisaalta vanhempi voi myös pyrkiä helpottamaan omaa tunnetaakkaansa kieltämällä tilanteen. Vanhempi voi myös alkaa ottamaan liiaksi huolenpitäjän roolia, joka voi muo-

⁵ Barnhill, Laurence 1979: Healthy family systems. *The Family Coordinator* 28 (1), 94–100.

dostua läheisriippuvuuden kaltaiseksi käytökseksi. (Klostermann & O'Farrel 2013, 236–237.) Systeeminen tarkastelu voi antaa monia selityksiä, mutta kompleksisuutensa vuoksi ei anna selkeitä ohjeita toimia. Sillä voidaan selittää miten vanhempien kokemukset ja tunteet vaikuttavat perheessä, sekä mitä toimintaa tunteet saavat aikaan. (Payne 2014, 190.)

Debra Jacksonin ym. tutkimuksessa (2006, 323–326) käsitellään huumeiden käytön vaikutuksia perheen muihin lapsiin. Tutkimuksessa vanhemmat joutuvat tasapainoilemaan sen välillä minkälaista tukea he antavat huumeita käyttävälle perheenjäsenelleen samalla varmistaen muiden perheen lasten hyvinvoinnin. Tutkimuksesta käy ilmi, miten sisarusten välille voi syntyä riitaa. Huumeet voivat rikkoa sisarusten välit, joka on vanhemmalle surullinen asia. Myös Maire Leskinen (2003, 38–39) tuo esille, että sisarukset saattavat jäädä helposti sivuun vanhemman huolehtiessa käyttäjän asioista. Vanhemmat eivät usein välttämättä käsitä tilannetta, johon sisarukset perheessä joutuvat.

Kuten edellä todettua, perhe ei ole suljettu systeemi vaan on osana ympäristöään. Yhteiskunta muovaa yksilöiden asenteita ja arvoja. Huumeiden käyttöön liittyvä häpeä voi syntyä ulkopuolisuuden pelosta ja ulkopuoliseksi joutumisesta. Samalla tavalla kuin yhteiskunta vaikuttaa yksilöön, normalisoimalla vanhempien kokemuksia voi muokata yhteiskuntaa (Lazarus & Folkman 1984, 288, 233). Huumeidenkäyttö on lähes poikkeuksetta kulttuurisidonnaista. Eri kansallisissa kulttuureissa on omat tapansa käyttää päihteitä, jonka lisäksi alakulttuurit luovat ja uusintavat omia päihteidenkäyttötapojaan. Kaikki päihteet ovat osa tiettyä sosiaalista ja kulttuurista kokonaisuutta. (Seppälä & Salasuo 2015.) Siitä syystä lapsen jäädessä kiinni alkoholin käytöstä ei välttämättä reagoida yhtä voimakkaasti, kuin jos lapsi jäisi kiinni huumeiden käytöstä. Myös asenteet kannabista kohtaan ovat lieventyneet, jolloin käyttö on yleisempää tai normaalimpaa (Karjalainen ym. 2019, 2.) Yhteiskunnallinen ilmapiiri ja tieto vaikuttaa siihen, miten huumeiden käyttöön suhtaudutaan. Myös vanhemman oma henkilökohtainen kokemus huumeista ja arvot vaikuttavat siihen, miten suhtaudutaan, kun lapsen huumeiden käyttö tulee ilmi.

Perhe ja vanhemmat ovat siis osa suurempaa sosiaalista ympäristöä, joka vaikuttaa toimintaan perheen tavoissa, sekä toiminnassa perheen ulkopuolella (Cox & Paley 1997, 258). Yhteiskunnallinen konteksti, sekä asenteet huumeita kohtaan ovat tekijöitä, jolla on merkitystä siinä, millaisia tulkintoja lapsen huumeiden käytölle annetaan. Mikäli perhe

elää yhteisöissä, joissa huumeiden käyttöä katsotaan pahalla ja pelätään leimautumista, voi häpeä nousta niin suureksi, ettei perheen tilanteesta puhuta. (Ringbom & Jurvansuu 2019, 1.) Asian piilottelu voi muuttaa vanhemman käytöstä niin, että hän etäännyy normaaleista sosiaalisista suhteistaan (Butler & Bauld 2005, 39). Tutkimukset osoittavat myös, että lapsen huumeiden käyttö vie arjessa niin paljon voimia, että vanhempi voi olla liian uupunut ylläpitämään sosiaalisia suhteita (Richert 2017, 2328). Perheen sosiaaliseen ympäristöön voi lapsen päihteiden käytön tullessa ilmi astua monta uutta eri tahoja. Koulu voi olla ensimmäinen paikka, josta kumpuaa huolen sävyttämiä viestejä lapsen muuttuneesta käytöksestä tai kouluarvosanoista. Kuvaan voi myös astua poliisi tai lastensuojelu, tai terveydenhuolto.

Huumeiden laitton asema tuo kierroksia vyyhtiin sen tullessa ilmi. Etenkin alaikäisen lapsen kohdalla lastensuojelu on nopeasti velvoitettu reagoimaan lapsen huumeiden käyttöön ja yleensä eri viranomaiset tai muut lapsen kanssa työskentelevät tahot jo ilmoitusvelvollisuuden puitteissa ilmoittavat huumeiden käytöstä lastensuojeluviranomaiselle. Lastensuojelulla on ennestään jo latautunut ja stigmatisoitunut asema yhteiskunnassa, joka voi aiheuttaa huolta vanhemmassa. Suomalaisessa yhteiskunnassa alaikäisen huumeiden käyttöön puututaan juuri lastensuojelulain turvin, mutta myös rikoslain puitteissa. Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvu-ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Ensisijaisesti vanhemmilla ja huoltajilla on vastuu lapsen hyvinvoinnista ja lapsen suojelusta. Lastensuojelulain (13.4.2007/417) mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa ovat huumeiden ja päihteiden takia vaarantaneet lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä huumeita tai muita päihteitä.

Ympäristön vaikutukset vaikuttavat vanhempaan epäsuorasti asenteiden ja yhteiskunnallisen viestin kautta. Huumepolitiikka ohjaa sitä, millä tavoin huumeita käyttävä asemoituu suhteessa yhteiskunnassa hyväksytyksi pidettyyn. Leimautumisen riski on todellinen, ja koskee niin huumeita käyttävää itseään, että tämän perhettä. Yhteiskunnan viranomaiset puuttuvat vahvasti perheen yksityisyyteen, kun alaikäinen lapsi käyttää huumeita.

2.3 Huumeiden käyttö vanhemman kriisinä

Kriisi on käsite, jota käytetään usein etenkin psykologiassa kuvaamaan reaktiomallia yksilön kohtaamiin sisäisiin ja ulkoisiin vaikeuksiin. Kriisi voi kohdata myös organisaatiota tai valtiota. Kriisin voi ajatella olevan taitekohta, tai suuri muutos, joka vaikuttaa nykyiseen systeemiin usein ei-toivottavalla tavalla ja sitä pyritään kontrolloimaan välittömästi (Bundy ym. 2016). Silloin kun lapsen päihteidenkäyttö tulee vanhemmalle järkytyksenä, tilannetta voi luonnehtia kriisiksi, joka laukaisee ensimmäiseksi sokkireaktion. (Hiltunen & Kluukeri 2017, 16.)

Kriisin käsitteeseen sisältyy ulkoinen tapahtuma, tapahtuman tulkinta ja reagointi tulkitaan. Psykkinen kriisi on ulkoisen tapahtuman aikaansaannos, joka uhkaa yksilön fyysistä olemassaoloa, sosiaalista identiteettiä ja turvallisuutta tai perustarpeita. Siihen liittyy ulkoinen, todellinen tapahtuma, psykkinen merkitys henkilölle, yksilössä havaittavat reaktiot, sekä muiden ihmisten vuorovaikutus kriisiin joutuneen yksilön kanssa. Yksilön kokemus ja tulkinta on olennainen osa käsitystä tapahtuneesta. (Cullberg 1980, 7.) Lapsen huumeiden käyttö onkin usein kriisi vanhemmille, sekä koko perheelle. Tutkimusten mukaan useat vanhemmat ja huumeiden käyttäjän läheiset kuvaavat tilannetta, jossa tajuaavat lapsensa käyttävän huumeita suureksi kriisiksi, joka muun muassa aiheuttaa pelon oman lapsen kuolemasta. Shokki, viha ja syyllisyys ovat vahvimmat tunteet. (Velleman ym. 1993, 1284.) Yksilöt reagoivat stressiin eri tavalla. Toiset kokevat vihaa, toiset masentuvat, toiset kokevat ahdistusta tai syyllisyyttä. Joku yksilö voi täysin kieltää asian, ja toinen voi märehtiä asiaa tai masentua. (Lazarus & Folkman 1984, 23.) Jokainen vanhempi on yksilö, joka reagoi yksilöllisellä tavalla stressiin tai kriisiin.

Kriisin kulku noudattaa usein samankaltaiseksi todistettua kaavaa. Ensimmäinen vaihe on shokkivaihe. Sokkivaiheelle tyypillistä on todellisuuden torjuminen ja vaikeus hahmottaa kokonaistilannetta. Shokkivaiheessa vanhempi voi kieltää tai torjua todellisuuden, jossa oma lapsi käyttää huumeita. Psykkinen energia kuluu pois päin suuntaamiseen kipeästä totuudesta, ja vanhempi voi näyttää ulos päin tynneltä. (Cullberg 1980, 23.) Keho saattaa reagoida sokkiin eri tavoin. Tunteita on vaikea tunnistaa, ja toiminta on konemaista. Van-

hemmasta tilanne saattaa tuntua pahalta unelta. Tilanteessa, jossa lapsen huumeiden käyttö tulee ilmi, vanhempi voi pyöritellä mielessään asioita, joita olisi voinut tehdä toisin estääkseen tapahtuneen, pohtimalla syitä huumeiden käyttöön tai syyttämällä muuten itseään. Häpeä ja syyllisyys voivat muuttaa koko lähipiiriä toimimaan epäterveellä tavalla. Perhe voi edelleen kieltää käytön, suojella käyttäjää ja peitellä tekojen seurauksia. (Tuomola 2018, 184.) Lapsi voi oma-aloitteisesti tai vanhempien tuella luopua päihteistä ennen kuin se kehittyy riippuvuudeksi. Siinä tapauksessa vanhemmat selviävät säikähdyksellä, mutta tilanne voi silti vaatia käyttäjälle ja koko perheelle itsensä ja keskinäistensä suhteiden arviointia. (Leskinen 1999, 49.)

Shokkivaihetta seuraa reaktiovaihe. Psykkinen suuntautuminen kohdistuu uuteen tilanteeseen, jolloin siihen liittyvät tunteet nousevat pintaan. Suru on yksi reaktiovaiheen olennaisia osia. Vanhemman suru voi ilmetä monella tavalla, esimerkiksi väsymyksenä ja lamaantumisenä, itkuisuutena tai häpeänä, tai jopa vihana ja suorittamisena. (Pietikäinen 2017, 30–32.) Vanhempi voi olla vihainen ja peloissaan tilanteesta. Tässä kriisin vaiheessa voi herätä monia kysymyksiä ja huolia lapsen turvallisuuden ja tulevaisuuden puolesta. Samalla voidaan etsiä syitä ja selityksiä menneisyydestä, jotka ovat voineet johtaa nykyiseen tilanteeseen. Häätä ja avuttomuus ovat myös reaktiovaiheen ominaisia tunteita. (Cullberg 1980, 24.) Suru kytkeytyy pelkoon lapsen tulevaisuuden puolesta ja siihen, että vanhemmat kokevat avuttomuutta lapsen tuhotessaan elämäänsä. (Leskinen 1999, 55.) Suru voi muuntua myös levolliseksi suruksi. Tilanne on vakaantunut ja tullut osaksi nykytodellisuutta. Normaali elämä jatkuu huumeiden käytöstä huolimatta, mutta suru on silti olemassa. Akuutti suru voi kuitenkin yllättäen aktivoitua, jos jotain huolestuttavaa tapahtuu tai vanhempi saa ikäviä uutisia. Vanhemman ja perheen adaptoitumiseen vaikuttaa se, jatkuuko lapsen huumeiden käyttö vai loppuuko se. Vanhemman mieleen voi kuitenkin jäädä huoliajatuksia ja epävarmuuden tunteita tilanteen tasaantumisen huolimatta. (Pietikäinen 2017, 30–35.)

Vanhemmilla on yksilölliset tapansa käsitellä asioita, jolloin henkilökohtaiset puolustusmekanismit tulevat käyttöön. Muiden perheenjäsenten asiat, tunteet ja tarpeet hautautuvat huumeongelman alle ja perheenjäsenten terve erillisyys katoaa. Käyttäjä ja huumeriippuvuus alkaa hallita perheen ilmapiiriä. Perhedynamiikka mukautuu vähitellen riippuvuuden mukanaan tuomiin muutoksiin (valehtelu, väkivalta, aggressiivisuus) koska voima-

varoja rajojen ylläpitämiseen ei ole. Purkamattomat tunteet ylläpitävät puolustusmekanismeja ja kriisi jähmettää perheen. (Leskinen ym. 2003, 35.)

Vanhempien tavat käsitellä asiaa näyttäytyvät tutkimusten valossa vaikeana. Tavat käsitellä läheisen huumeiden käyttöä ovat monimutkaisia, eikä perheet ja vanhemmat löytäneet sopivaa, heille 'oikeaa' tapaa selviytymistapaa. Todellisuudessa vanhemmat ovat epävarmoja siitä, mikä tapa on oikea. He vaihtavat selviytymiskeinosta toiseen, joka on usein sietämätön tilanne ja sen jälkeen hylkäävät sen huonona keinona. Jopa he, jotka yrittävät pysyä johdonmukaisina, eivät välttämättä tiedä mistä he ovat johdonmukaisia. Tilanteessa joutuu pohtimaan, että millä tavalla tilanteessa on parasta toimia, vai onko parempi antaa olla. Samoin vanhemmat tasapainottelevat sen kanssa, että onko syytä olla 'kova' huumeiden käyttäjää kohtaan, vai lämmin ja lempeä. Tilanteen edetessä vanhemmat joutuvat pohtimaan, murehtivatko huumeiden käyttäjästä, vai onko syytä etäännyä tilanteesta, sekä miten toimia tilanteessa, jossa huumeiden käyttäjä haluaa lainata rahaa, tulla autetuksi vaikeissa hetkissä. (Velleman ym. 1993, 1288.)

Tilanteen välittömyys, kesto ja väliaikainen epävarmuus ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat vanhemman selviytymiskeinoin. Hallinta- ja puolustuskeinoiksi kutsutaan yksilön keinoja sopeutua stressaaviin tilanteisiin. Niillä pyritään vaikuttamaan vaikeaan oloon, joka syntyy suhteessa ympäristöstä johtuvaan stressiin. Selviytymiskeinot voivat esiintyä tunnekeskeisinä etenkin silloin, jos yksilö tuntee keinottomuutta tai epävarmuutta suhteessa ympäristöönsä. Niitä ovat esimerkiksi välttely, etäännyminen, vähättely tai valikoiva huomio. Vanhempi voi esimerkiksi kieltää lapsen huumeiden käytön, olla ottamatta sitä puheeksi tai ohittaa tiedon. Ongelmakeskeiset selviytymiskeinot tulevat esille, jos tuntuu, että tilanne on omalla toiminnalla muutettavissa. Esimerkiksi ongelman määrittely, ratkaisujen etsiminen ja eri vaihtoehtojen punninta ovat toimintaa, joka keskittyy tilanteen muuttamiseen. (Lazarus & Folkman 1984, 115–117, 150–152.) Candice Groenewald & Arvin Bhanan (2017, 13–15) jakavat tutkimuksessa selviytymiskeinojen tarkoituksen ongelmakeskeisiin ja tunnekeskeisiin selviytymiskeinoin sen perusteella, mihin lopputulokseen toiminnalla pyritään.

Terence McCann ja Dan Lubman (2018, 103–107) tuovat tutkimuksessaan esille, että vanhempien selviytymiskeinot jakautuvat kolmeen eri kategoriaan; perheenjäsenet hakevat ajantasaista ja todennettua tietoa päihdepalveluiden avulla ja internetistä, he pyrkivät

huolehtimaan omasta fyysisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnistaan, ja he hakeutuvat niin virallisen kuin epävirallisenkin sosiaalisen tuen piiriin. Perheenjäsenten mahdollisuus tavoittaa ajantasaista tietoa ja apua eri tahoilta todettiin hankalaksi etenkin maaseutumaisessa ympäristössä. Samoin perheenjäsenillä on vaikeuksia saada oikeanlaista tukea.

Käyttö voi jatkuessaan olla kriisitilanne, joka ei etene perinteisen logiikan mukaisesti. Kriisin vaiheet aktivoituvat jatkuvasti uudelleen. Rauhalliselta näyttävän tilanteen jälkeen tapahtuu jotain, joka aiheuttaa vanhemmalle huolta ja stressiä. (Leskinen 1999, 52.) Vanhempi traumatisoituu uudelleen ja uudelleen. Psyykinen trauma on usein sarja traumoja, kuten huumeiden käyttöön liittyvä sosiaalinen häpeä ja yksinäisyys. Pitkään jatkunut akuutti kriisi aiheuttaa somaattisia oireita, kuten ruokahaluttomuutta, unettomuutta. (Cullberg 1980, 154.) Pitkittänyt tilanne voi laukaista myös masennuksen. Se tarkoittaa, et suru on kroonistunut ja mieliala on alakuloinen suurimman osan päivästä, mielihyvä on kadonnut, syöminen voi muuttua, sekä arvottomuuden tunteet lisääntyä. Surun kokematta jättäminen voi altistaa masennukselle. Kokemuksen käsittely on tärkeää, jotta se ei lukkiutuisi. Riskitekijöitä surun pitkittymiselle on sosiaalisen tuen puute, aikaisemmat koetut kriisit, taipumus masennukselle ja ahdistukselle, sekä alkoholin käyttö. (Pietikäinen 2017, 37.)

Korjaamisvaiheessa alkujärkytys ja tunnemyllerrys on väistynyt, ja tilanteeseen etsitään uusia keinoja. Perhedynamiikka ja vanhemmuus ovat joutuneet koetukselle ja tässä vaiheessa ne muotoutuvat tilanteen mukaan uudelleen. Viimeinen vaihe on uudelleensuuntautumisen vaihe. Menneisyyden tapahtumat ja uusi todellisuus on nyt arkea, jota eletään. Psyykkisestä kuormituksesta on selvitty ja kriisi on selätetty ja integroitu osaksi nykyhetkeä. (Cullberg 1980, 29.)

Kriisi on jokaisen yksilöllinen kokemus. On kuitenkin tärkeää tarkastella kriisiä myös koko perheen näkökulmasta, koska perheessä vuorovaikutus tapahtuu vanhempien ja lapsen tai lasten välillä, jolloin koko perhe muodostaa yhteisen vuorovaikutussysteemin. Kriisivaiheessa on tärkeää koko perheen ottaminen huomioon, jotta on mahdollista saada koko perhettä hyödyttäviä voimavaroja käyttöön. (Mt., 37.) Perheissä käytetään paljon aikaa keskustelemalla päihdeongelmasta tai sen syistä sen sijaan että etsittäisiin ratkaisua. Usein väitellään, kuka on vastuussa päihdeiden käytöstä. Päihdeperheen vuorovaikutussysteemi järjestäytyy päihteen ympärille. Usein kaikki vuorovaikutussysteemin ylläpitä-

vät käytöksellään ja vuorovaikutusmalleillaan päihteiden käyttöä. Tällaiselle päihdekeskeiselle järjestelmälle on tyypillistä heilahtelu yhdestä käyttäytymis- ja tunnetilan ääripäästä toiseen. (Tuomola 2018, 178.)

2.4 Erilaiset avun muodot vanhemman tukena

Yhtä lailla kuin päihteiden käyttäjän laki ottaa huomioon myös päihteiden käyttäjän läheiset. Päihdehuollon palveluja tulee antaa paitsi päihdeongelmalliselle itselleen myös ”hänen perheensä ja muiden läheisten avun, tuen ja hoidon tarpeen perusteella” (Päihdehuoltolaki 1986, 7 §). Kunnat ovat velvoitettuja järjestämään päihdehuollon palveluita lain mukaan, mutta todellisuudessa päihdepalveluiden saatavuudessa on merkittäviä eroja (kts. Pekonen & Zitting 2021). Koulun oppilashuolto, kasvatus- ja perheneuvonta, A-klinikat, lasten ja nuorisopsykiatrian yksiköt, sekä mielenterveyspalvelut ovat sosiaalihuollon lisäksi paikkoja, jotka vastaavat omalta osaltaan päihdepalveluiden tarjoamisesta. (Heino 2013, 53.) Kun on kyse alaikäisestä, lastensuojelu on yleensä se taho, joka puuttuu lapsen huumeiden käyttöön. Lastensuojeluun liittyy paljon asenteita ja odotuksia. Osa vanhemmista osaa hakea ja vaatia itselleen palveluita ja apua, osa ei osaa pyytää apua ja toiset välttelevät viranomaiskontakteja pelon vuoksi (Mt., 50–60). Vanhemmat voivat eristäytyä tai karttaa hoitoa, tai toisaalta vaatia ylimitoitetusti erilaisia sosiaali- ja terveyspalveluiden tukitoimia. Omien reaktioiden ymmärtäminen ja käsittely auttavat jaksamaan. (Tuomola 2018, 176.). Tutkimusten mukaan vanhempien vaikeat tunteet vaikuttavat heidän halukkuuteensa hakea apua ja tukea. Osa jopa pelkää myöntää tilanteesta ammattilaisille, koska he pelkäävät leimautumista huonoksi vanhemmaksi. (Butler & Bauld 2005, 43.) Tutkimukset antavat tärkeää tietoa asenteista huumeita kohtaan ja huumeiden käyttöön liittyvästä stigmasta. Vanhempien kokemat tunteet suhteessa omaan perheeseen, muihin ihmisiin ja palvelujärjestelmään antavat informaatiota palveluiden kehittämistä varten

Kanadalainen tutkimus nostaa esille sitä miten vanhempana on hankala saada ammattilaisilta tietoa. Tutkimuksessa vanhemmat olivat turhautuneita, koska ammattilaiset pidät-

tivät usein tietoja nuorten tilanteesta luottamuksellisuuteen vedoten. Ammatillaiset joutuivat hankalaan tilanteeseen, kun nuoret eivät antaneet lupaa tietojen jakamiseen vanhempien kanssa. Monet vanhemmat kokivat voimattomuutta ja jopa tunsivat, että työntekijästä oli tullut nuorten liittolainen. Monet kuvasivat luottamuksellisuussäännöksiä salaisuuksien säilyttämisen mahdollistaviksi, mikä vaikeutti nuorten ongelmien ymmärtämistä ja auttamista. Useimmat vanhemmat puhuivat haluavansa tietoa, jonka avulla he ymmärtäisivät mitä tapahtuu ja kuinka he voisivat oikealla tavalla vastata tilanteeseen. (Choate 2015, 469.)

Ammattiavun rakenteet voivat olla jäykkiä ja kategorisoivia. Asiakas saa palvelua täytettyään tietyt asiakkuuden kriteerit. Näin ollen järjestelmä ei tunnista kaikkia tilanteita. Huumeiden käyttäjän läheinen on mainittu laissa, mutta valtakunnallisesti käytännöt heidän tukemiseen vaihtelevat paljon. Osa hakeutuukin siitä syystä vertaistuen piiriin. (Munnukka ym. 2005, 251). Heli Ringbom ja Sari Jurvansuu (2019, 12) tuovat hyvin ilmi sen, miten vanhemman asettuminen palvelujärjestelmään on hankala. Vanhemman ensisijainen huoli on avun saaminen lapselleen, eikä hän jaksa huolehtia omasta hyvinvoinnistaan. Vanhempi ei myöskään ymmärrä olevansa avun tarvitsija, kun palvelujärjestelmässä toimenpiteiden kohteena on huumeiden käyttäjä. Palveluiden keskittyessä yhä enemmän avohoitoon laitoshoidon sijaan, kasvaa vanhemman vastuu huumeiden käyttäjän tukemisessa merkittävästi. Nykysuomessa auttamistyö on pitkälle kehitettyä ja ammatillista. Aiemmin on pohdittu mahdollisuutta, että vertaistuen suosion kasvaessa tilanne voi johtaa siihen, että sitä voidaan käyttää perusteluna vaikuttaa sosiaali- ja terveysalan budjetin tekemiseen. (Hyväri 2005, 217.)

Vertaisryhmien tutkimusta on tehty 1960-luvulta lähtien. Vertaisryhmien tutkimus on keskittynyt yhteiskunnallisesta näkökulmasta muun muassa arvoihin, osallisuuteen, vaikuttamiseen ja vastavuoroisuuteen. Ryhmiä on perustettu teemojen, kuten fyysisten sairauksien, mielenterveyshaasteiden ja päihdeongelmien sekä väkivallan ympärille. Aiheet ovat olleet vaiettuja. Vertaisryhmässä on mahdollista työstää kokemuksia ja tunteita, sekä jakaa niitä samoja kokemuksia kokeneiden ihmisten kanssa. Vertaisryhmän jäsenillä on jaettu ongelma ja samankaltainen elämäntilanne, sekä tahto jakaa kokemuksiaan kanssa. Usein jo tieto siitä, ettei ole tilanteensa kanssa yksin, on jäsenille helpottavaa. Vertaistuki

voi parantaa itsetuntoa ja taitoa selviytyä erilaisista kriisitilanteista. (Nylund 2005, 197–203.)

Vertaisryhmän avulla on mahdollista päästä osaksi yhteisöä, joka tunnistaa ja tunnustaa vanhemman kokemuksen. Ammattiauttamisessa on kyse asiakkaan ja työntekijän välisestä suhteesta, jolloin se ei voi perustua vertaisuuteen. Ammattiauttaja on saanut koulutuksensa ja työnsä puolesta mandaatin tukea ja löytää ratkaisuja asiakkaan ongelmaan. Vertaistuksessa roolit ovat muuttuvia, eikä niille ole asetettu samankaltaisia reunaehtoja, kuin ammattiavulle. (Hyväri 2005, 2019.)

Vertaistukea voi saada myös kahden ihmisen välisessä vuorovaikutuksessa. Kaksi ihmistä voi löytää odottamattoman yhteyden jakaessaan samankaltaisen elämäntilanteen tai voimakkaan kokemuksen, kuten eron tai lapsen saamisen. Vertaistuen piirissä ei ole tarkoitus vain kertoa omia kokemuksia, vaan myös vastavuoroisesti kuunnella toisten. (Nylund 2005, 203.) Toisaalta vertaistuki voi olla joillekin helpotuksen sijaan liian raskasta. Oma tilanne voi olla vielä liian akuutti, jolloin muiden kokemukset vain kuormittavat entistään. Minna Mattila-Aalto (2009, 124) toteaa, että vertaisryhmiin ja sosiaaliseen tukeen liittyvien kielteisten asioiden esille ottaminen ei ole uutta. Vertaisryhmien ongelmiksi nostetaan muun muassa epätarkan tiedon saaminen, epätoivottujen suhteiden syntyminen, vertaisriippuvuus. Monet myös saattavat tuntea vertaisryhmiensä jäseniä pitkältä ajalta, tai vaihtoehtoisesti olla kotoisin pieneltä paikkakunnalta. Tällöin ryhmän jäsenelle voi olla haastava kertoa omista kokemuksistaan sen sijaan, että sulautuisi osaksi etäisten ja toisilleen tuntemattomien ihmisten joukkoa. Vertaisryhmät voi tällaisessa tilanteessa olla siihen osallistuville erityisen ahdistavaa.

3 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimustehtäväni kohdistuu huumeita käyttävien lasten vanhempien kokemuksiin tilanteessa, kun lapsen huumeiden käyttö paljastuu. Tavoitteenani on tuoda esille huumeiden käytön vaikutusten ulottumista vanhempaan. Aihe on arka, aiheuttaa joillekin vanhemmille häpeää ja on hankalasti käsiteltävä (esim. Jackson ym. 2006), joten tavoitteenani on mahdollistaa vanhemmalle tilaa sanoittaa yksilöllistä kokemustaan. Olen kiinnostunut myös vanhempien avun tarpeista ja tuen kanavista, joista vanhemmilla on kokemuksia. Tutkimukseni kuuluu fenomenologiseen tutkimusperinteeseen, joka sopii erityisesti kokemuksen tutkimukseen. Kokemuksen tutkimuksessa tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että yksilöiden elämät ja kokemusmaailmat katsotaan ainutlaatuisiksi ja jatkuvasti muuttuviksi, jolloin myös kokemuksia koskeva tieto on yksilöllistä ja muuttuvaa. (Tökkäri 2018, 65.)

Tutkimuskysymykseni on:

1. Miten vanhemmat kuvaavat kokemustaan tilanteesta, kun lapsen huumeiden paljastuu?
2. Minkälaisia avun tarpeita ja kokemuksia saadusta tuesta vanhemmilla on, kun lapsen huumeiden käyttö paljastuu?

Kokemus on haasteellinen käsite ja tutkimuskohde, koska siinä yhdistyvät yksilöllinen ja yhteisöllinen ulottuvuus sekä tajunnallisuus ja muut olemispuolet. Monet ihmistutkimuksen ilmiöt ovat luonteeltaan laajoja, jolloin kokemus saattaa muodostaa ehkä vain ilmiön yhden ulottuvuuden. (Tökkäri 2018, 81.) Tutkimukseni tarkoituksena valottaa huumeiden käyttöön liittyvän ilmiön näkökulmaa, joka osaltaan tuo esille sen laajuutta. Lapsen huumeiden käyttö koskettaa väistämättä koko perhettä, mutta erityisesti minua kiinnostaa se, millä tavalla vanhempi huumeita käyttävän lapsen läheisenä kokee tilanteen.

Virpi Tökkäri (2008, 67) kuvaa kokemusta niin, että ensimmäisessä vaiheessa kokemus on ”elävä kokemus” eli elämäntilanteeseen kiinnittyvä, tajunnallinen ja kehollinen, usein sanoittamaton elämys, tunne tai olotila. Toisessa vaiheessa elävästä kokemuksesta tulee ”kuvattu kokemus”, kun kokija käsitteellistää elämystään, tunnettaan tai olotilaansa sillä tavalla, että siitä tulee hänelle itselleen ymmärrettävä ja toisille jaettava. Kuvattujen kokemusten avulla voidaan rakentaa mielipiteitä, käsityksiä, asenteita ja uskomuksia. Monet kokemukset jäävät elävän kokemuksen asteelle, mutta toisia kokemuksia pohditaan ja kerrotaan toisille vielä aikojenkin jälkeen, usein eri tavoin muuntuneissa muodoissa.

Juha Perttula (2008) jaottelee kokemuksen muodostumisen neljään eri laatuun. Tunteeseen, intuitioon, tietoon ja uskomukseen. Tunne liittyy nykyhetkeen ja välittömään vuorovaikutukseen kokijan psyykkisen toiminnan ja ympäristön vuorovaikutuksen summana. Tunteen suhde tilanteeseen auttaa ihmistä reagoimaan käsillä olevaan asiaan. Tunne kiinnittyy nykyhetkeen ja menettää merkityksensä nykyhetkeen kiinnittävän tehtävänsä jälkeen. Perustunteita ovat muun muassa ilo, suru, onnellisuus, viha ja pelko. Tunteet voivat myös sekoittua, jolloin ne voivat kasautua mieleen ja kehoon, jolloin niiden purkaminen vaatii mielellistä tarkastelua. Tunteet voivat nousta ristiriitaisessa suhteessa ympäristön kanssa. (Perttula 2008, 124–126.)

Intuitiota Perttula kuvaa kyvyksi tunnistaa muodostuva kokemus itsessään. Intuitio muodostuu varmuuden tunteeksi. Intuitio on kieleton, joten sitä voi olla hankala kielellisesti jakaa. Ihmiselle se on kuitenkin todellinen ja tosi kokemus. Koska intuitioon liittyy itsetiedon kyky, ihminen käsittää sekä intuition merkittävyyden sen varmuuden mielessä että sen yksilöllistävän vaikutuksen omassa elämässään. Lisäksi ihminen käsittää intuitioidensa avulla yleisen vaikeuden välittää intuitiota toiselle. (Mt., 126–129.)

Tieto on rakenteeltaan kokemus. Intuitio on tilanteeseen uppoutunutta tietoa, mutta perinteisesti tietoa pidetään jaettavana informaationa. Tieto rakentuu ihmisen ajatuksellisen rakennustyön tuloksena. Henkisen kyvykkyyden ansiosta ihminen pystyy ottamaan aiheeseen rakentuneita tunteita ja intuitioita, kuin myös omassa toiminnassaan rakentamaan tietoa. Jokaisen uuden tiedon kohteena oleva aihe voi olla monta kertaa uudelleen rakennettu ja ymmärretty. (Mt., 128–129.)

Uskomukset ovat tiedon lailla rakennettua ymmärtämistä. Uskolle on tärkeää, että se kestää ja siihen liittyy pitkittyneitä tunteita. Uskon ei edellytetä olevan rationaalista samalla tavalla kuin tiedon. Rakentavaan ymmärtämiseen kuuluu jakamisen elementti, myös uskon kokemuksen ympärille muodostuu ideologisia ja niihin sitoutuneita ryhmiä. Uskonnolliset tai poliittiset ryhmät ovat luonteeltaan uskomuksiin perustuvia, mutta sama toteutuu myös tiedon kohdalla koulukuntina ja teoreettisina traditioina. Usko on jaettavuutensa puitteissa hyvin vahvasti subjektiivinen tapa ymmärtää. (Mt., 130–131.)

Perttulan jaottelu kuvaa kokemuksen muodostumisen monimutkaisuutta ja sen subjektiivisen ulottuvuutta. Lapsen huumeiden käyttö on vanhemmalle usein kipeä kokemus, eikä sen sisäistäminen tai jäsentäminen ole yksinkertaista. Virpi Tökkäri (2018, 68) toteaaakin, että kokemukset eivät välity puheessa sellaisenaan, sillä ihmiset eivät useinkaan pysty, eivätkä välttämättä edes halua, ilmaista kokemuksiaan kuten ovat kokeneet. Esimerkiksi haastattelussa haastateltava ei ainoastaan ilmaise ja muistele kokemuksiaan, vaan hän myös tietoisesti tai tiedostamattaan valitsee, miten kokemuksistaan kertoo.

Vanhemman kokemusta on hankala irrottaa sen ajallisesta ja paikallisesta merkityksestä. Kokemukset rakentuvat usein pidemmällä aikavälillä ja kytkeytyvät aiemmin koettuun. (esim. Kiuru 2015, 57–58.) Useat vanhemmat kokivatkin tarpeelliseksi kertoa perheen elämästä ja taustasta tarinallisessa muodossa. Tutkimusongelmani kohdistui siihen hetkeen, kun vanhempi sai ensimmäistä kertaa tietää lapsensa huumeiden käytöstä. Kaikkien vanhempien lapsilla käyttö kuitenkin jatkui siitä, kun vanhempi oli saanut ensimmäisen kerran tietää asiasta, joten vanhempien kertomista kokemuksista pystyi löytämään ikään kuin kaksi eri pistettä, kun huumeiden käyttö realisoitui. Huumeiden käytön paljastuminen ensimmäistä kertaa ja hetki, kun vanhempi ymmärsi, että kyseessä onkin vakava tilanne. Tutkimukseni aihe on lapsen huumeiden käytön vaikutukset vanhempiin ja perheeseen ja aihe liittyy huumeiden käytön ilmiöön suomalaisessa yhteiskunnassa ja sosiaalisissa suhteissa. Huumeiden käytön ollessa rikollista ja yhteiskunnallisesti kontrolloitua, se myös kiinnittyy viranomaistoimintaan, jolloin perheen yksityisestä asiasta tulee osa julkista ja sosiaalisista ulottuvuutta.

Kuten teoriaosuudessa on käynyt ilmi, huumeiden käyttö koskettaa huumeita käyttävän vanhempaa monella tapaa. Huumeiden käyttäjän yksilöllisen kärsimyksen lisäksi se aiheuttaa inhimillistä kärsimystä huumeiden käyttäjän läheisille. Kehittääksemme perhei-

den hyvinvointia tukevia palveluita on syytä ymmärtää myös heidän avun tarvettaan, jotka eivät automaattisesti täytä palveluun pääsemisen kriteereitä. Vanhemmat joutuvat opettelemaan elämään arkea, jossa yhtäältä kärsii lapsen huumeiden käytön aiheuttamasta stressistä, toisaalta joutuu toimimaan vastuullisena vanhempana tukiessaan lastaan.

3.2 Aineiston kerääminen ja haastattelu

Tutkimukseni on fenomenologinen tutkimus. Fenomenologisen tutkimusperinteen avulla tutkitaan ihmisen kokemusmaailmaa. Ihmisen suhde maailmaan ymmärretään intentionaalisenä, ja kaikki ilmiöt merkitsevät yksilölle jotain, merkityssuhteen avulla muotoutuu kokemus. Tavoitteena on tehdä jo tunnettu tiedetyksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 40–41.) Fenomenologinen merkitysteoria perustuu oletukseen siitä, että ihmisen todellisuus on merkityksellisesti ladattua. Merkitysteoreettisesti nähtynä ihminen on perusteeltaan yhteisöllinen, joten merkityssuhteet rakentuvat siinä todellisuudessa, johon meidät kasvatetaan ja jossa elämme, eivätkä ne ole synnynnäisiä. Merkitykset ovat intersubjektiivisia, eli ne yhdistävät subjektia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 40.)

Kun halutaan selvittää mitä joku on mieltä, on yksinkertaisinta kysyä sitä häneltä itseltään. Tutkija pyrkii vuorovaikutuksessa saamaan haastattelussa esille häntä kiinnostavat asiat. Haastattelussa molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Haastattelu sopii aineistonkeruumenetelmäksi kokemusta tutkittaessa. (Kallinen ym. 2015, 40.) Tutkimushaastattelu tarjoaa väylän tavalliselle ihmiselle saada äänensä kuuluviin ja tuoda mielipiteensä esille (Eskola & Vastamäki 2010, 27). Aineistonkeruumenetelmäksi valitsin puolistrukturoidun teemahaastattelun. Tutkimusaiheeni on rajautunut tiettyyn tapahtumaan vanhemman elämässä. Vanhemmasta riippuen tilanne voi olla perheen ja vanhemman käännekohta, toisilla tilanne on voinut muodostua pitkän ajan kuluessa ja varmistua myöhemmin. Näin ollen samankaltaisesta tilanteesta keskusteltaessa, voi kuitenkin kokemus ja sen aikajänne erota, jolloin teemat antavat struktuuria haastatteluun. Teemahaastatte-

lussa edetään etukäteen tehtyjen valittujen teemojen ja niitä tarkentavien kysymysten varassa. Teemahaastattelussa korostetaan ihmisten tulkintoja asiasta ja heidän asioilleen antamia merkityksiä. Teemahaastattelun avulla pyritään löytämään mielekkäitä vastauksia ennalta sovittuun ongelmaan, ne perustuvat tutkimuksen viitekehykseen ja aikaisemmin tutkittuun. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 88.)

Teemahaastattelussa haastateltava pääsee puhumaan suhteellisen vapaasti, mutta haastattelun rakenne on ennalta määrätty, joka mahdollistaa vertailun ja säännönmukaisuuden tunnistaminen. Teemojen sisällä haastateltava saa kuitenkin vapautta sanallistaa kokemustaan hänen omista lähtökohdistaan. (Kallinen ym. 2015, 50–51.) Tutkimuksessani on olennaista se, että haastattelun kulku on teemoista huolimatta väljää. Jyrkällä rajauksella ja valmiilla kysymyksillä on hankala tavoittaa vanhemman kokemuksen ydintä, jolloin tarinallinen ja keskusteleva haastattelu on avain tarkoituksenmukaisen tiedon saamiseen. Avainasemassa on haastateltava ja vain hän voi päättää, mitkä teemat ja niihin liittyvät kysymykset ovat sellaisia, joihin hän pystyy vastaamaan. (Eskola & Vastamäki 2010, 38).

Haastattelun teemat syntyivät aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella, sekä sen perusteella, minkälaiseen ihmiskäsitykseen kokemuksen tutkimuksessa päädyin. Juha Perttulan (2008) jaottelu toimi erinomaisena kaavana jäsenellä sitä, miten kokemus syntyy. Näin ollen päädyin myös valitsemaan sen pohjalta teemojen viitekehyksen haastattelu-runkoon. Oman tutkielmani kannalta olennaiset teemat liittyvät vanhemman kuvaukseen hetkestä, kun lapsen huumeiden käyttö tuli ilmi, siihen liittyvistä tunteista, tiedosta, sekä vanhemman tulkintaan siitä, miten tilanne vaikutti perheeseen ja lähipiriin, että myös avun hakemiseen. Teoriat päätyivät antamaan sisällön sille, millä tavalla päädyin hakemaan ratkaisua tutkimuskysymykseeni. Olennaista teemoja miettiessä on muistaa tutkimusongelma, joka sitoo kokonaisuuden yhteen ja oikeuttaa erilaisten kysymysten esittämisen. (Eskola & Vastamäki 2010, 35.)

Puolistrukturoitu teemahaastattelu oli mielestäni onnistunut valinta haastatteluiden toteuttamiselle, koska tavoittelin vanhemman kuvaamaa kokemusta oman lapsen huumeiden käytöstä. Koska aihe on arka, oli mielestäni erityisen tärkeää pitää haastattelu avoimena ja vanhemmalla mahdollisuus tuottaa sellaista puhetta, kun hän itse kokee hyväksi. Haastatteluissa näkyikin se, miten tunnepitoinen ja kipeä aihe on. Siksi halusin välttää liikaa jähmeyttä ja mekaanisuutta.

Aloitin aineiston keruun, kun olin saanut selkiytettyä tutkimussuunnitelmani. Suunnittelin puolistrukturoidun haastattelurungon, ja tein haastattelupyynnön. Tutkimuksen sensitiivisen aiheen takia päädyin valitsemaan haastattelun ensisijaiseksi tavaksi kerätä aineisto. Tavoitin puhelimitse Irti Huumeista ry:n Rovaniemen paikallista yhteyshenkilöä ja lähetin hänelle sähköpostitse haastattelupyynnön, jotta hän välittäisi sitä eteenpäin. Pysin ensisijaisesti tavoittamaan paikallisia vapaaehtoisia vanhempia, mutta en saanut riittävästi vapaaehtoisia. Päädyin siis sopimaan, että tutkimukseeni voi osallistua myös ympäri Suomen. Laitoin myös haastattelupyynnön Lapin Al-Anon ry:lle. En kuitenkaan saanut järjestettyä haastatteluja kasvotusten tapahtuvaksi Rovaniemellä.

Lopulta sain tutkimusluvan Irti Huumeista ry:lle ja sain heidän kauttaan laittaa tutkimuspyyntöni vanhempien vertaistukiryhmään Facebookissa. Jo ensimmäisenä päivänä sain muutamia yhteydenottoja vanhemmilta, jotka halusivat osallistua tutkimukseeni. Haastattelut toteutettiin maaliskuun ja huhtikuun aikana 2022. Lähdin sopimaan sähköpostitse haastateltavien kanssa heille sopivia päiviä. Aiheen arkaluontoisuuden vuoksi päädyin antamaan haastateltavalle itse mahdollisuuden valita millä tavoin haastattelu järjestetään. Monet haastateltavat toivoivat puhelinhaastattelua, että he voivat päättää itse rauhallisen ja sopivan paikan osallistua haastatteluun, esimerkiksi siitä syystä, että kotona on muita perheenjäseniä.

Puhelinhaastatteluun liittyy omat erityispiirteensä. Puhelinhaastattelut tarjoavat haastateltaville yksityisyyttä. Tutkijan eikä tutkittavan tarvitse tarkkailla itseään yhtä paljon kuin keskusteltaessa kasvotusten, mikä saattaa helpottaa osallistumista. Se voi antaa myös rohkeutta puhua asioista. Myös anonymiteetti koskien aiheen arkaluontoisuutta voi olla syy, miksi haluaa osallistua juuri puhelinhaastatteluun. (Ikonen 2017, 272.)

Puhelinhaastattelussa jää väistämättä piiloon ääneen lausumattomia nyansseja. Toisaalta se voi olla hyvä, koska silloin tutkijan on mahdollista ilmaista itsensä suoraan. Tutkimusmateriaaliksi tallentuu paljon runsaampi ja rikkaampi sanallinen aineisto kuin sellaisessa kohtaamisessa, jossa tutkija pystyy tekemään päätelmiä merkitsevillä hymyillä tai ympäristön viittauksilla. (Mt., 275.) Huomasin, että puhelinhaastattelua tehdessä oli kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että pyrkii olemaan puhumatta tai reagoimatta haastateltavan puheen päälle. Toisinaan oli vaikeaa huomata, milloin hiljaisuus olisi antanut mahdollisuuden jatkaa ja milloin haastattelijana on syytä viedä haastattelua eteenpäin. Kuun-

telua osoittavat teot, kuten kokoavat yhteenvedot, aiemmin sanottuun viittaaminen ja tilanteeseen sopivan minimipalautteen antaminen vaativat aktiivista keskittymistä puhe- luun. Puhelimessa haastattelun seuraavia vaiheita on vaikea ajatella, kun samalla pyrkii antamaan kuulemastaan sisällöllistä palautetta ja yksinomaan suullisesti. (Mt., 277.)

Puhelinhaastattelu purkaa tutkijan ja tutkittavan välistä valta-asetelmaa. Jo pelkkä haastateltavan saama mahdollisuus valita aikataulunsa on puhelinhaastattelun vahvuus. (Mt., 273). Puhelinhaastattelun haaste oli kuitenkin vuorovaikutuksen luominen. Pyrinkin osoittamaan läsnäolevuuttani useilla ääneen ilmaistuilla sanoilla.

Haastateltava on oman elämänsä ja kokemuksensa paras asiantuntija ja kuulluksi tuleminen voi olla merkittävää. Aiheet ja toisen kokemuksen vastaanottaminen voi kuitenkin yllättää tutkijankin niiden intensiivisyydellä. (Kallinen ym. 2015, 46.) Henkilökohtaisesti minulla ei ole omaa kokemusta tutkittavasta tilanteesta, jolloin en täysin voi asettua haastateltavan asemaan. Tutkijana ajattelen sen olevan kuitenkin myös etu, sillä se mahdollistaa riittävän etäisyyden vaikeaan aiheeseen ja luo tilaa haastateltavalle kertoa kokemuksestaan ilman, että olisin haastattelijana henkisesti liian lähellä aihetta.

Lähetin kaikille haastateltaville informoidun suostumuksen sähköpostiin ennen haastattelua ja haastattelun alussa varmistin, että haastateltava on lukenut ja ymmärtänyt sen. Aluksi esittelin itseni ja miten haastattelu etenee. Kerroin, että pyrin haastattelussa kysymään kysymyksiä tiettyjen teemojen kautta, mutta kehotin haastateltavaa kertomaan omin sanoin ja omalla tavallaan kokemuksesta. Tällä tavoin pyrin luomaan tilan, jossa haastateltava kokee voivansa kertoa sen, minkä kokee tärkeäksi oman kokemuksensa näkökulmasta.

Lopulta sain aineistoksi kuuden äidin haastattelut. Neljä haastattelua tein puhelinhaastatteluna ja kaksi Teams-yhteyden kautta. Kaikki haastateltavat olivat vertaistukiryhmän kautta tavoitettuja, ja näin ollen mahdollisesti tuttuja keskenään. Siksi pyrin käyttämään erityistä huolellisuutta aineiston anonymisoinnissa, jotta vanhempaa ei olisi mahdollista tunnistaa tutkimuksesta. Isä-näkökulma olisi antanut lisää moniäänisyyttä kokemuksen kuvailuun, mutta nais erityinen aineisto toi esille sen, miten samankaltaisia kokemuksia äidit jakavat keskenään.

Rajasin kohderyhmän vanhempiin, joilla on kokemus oman lapsen huumeiden käytöstä. Tutkimuksessani ei ole väliä vanhempien sosioekonomisella taustalla tai sukupuolella, sillä vanhemmuuden rooli säilyy läpi elämän ja merkityssuhde omaan lapseen on kulttuurisamme universaali huolimatta siitä, minkälaisessa sosioekonomisessa tilanteessa elää. Tutkijana minun tehtäväni ei kuitenkaan ole määrittellä kenenkään puolesta omaa suhdetta lapseensa, vaan haluan antaa jokaiselle vanhemmalle mahdollisuuden omaan kokemukseensa niistä lähtökohdista, kun hän tulee.

Haastateltavien rajaus syntyi luonnollisesti sen kautta, että sain haastateltavat vanhempien vertaistukiryhmän kautta. Näin ollen jokaisella haastateltavalla on kokemus jonkinlaisesta stressistä, joka on syntynyt sen myötä, että lapsen huumeiden käyttö on tullut ilmi. Jokainen on oletettavasti myös hakenut apua tai tukea tilanteeseensa. Monesta vanhemmasta huomasikin, miten paljon asiaa on käsitelty, etenkin jos huumeiden käytön ilmitulosta oli kulunut aikaa.

Haastattelut soljuivat hyvin eteenpäin, ja moni vanhempi vastasi moniin suunniteltuihin kysymyksiin kysymättäkin. Näin ollen toiveeni siitä, että vanhemmat kokisivat voivansa puhua vapaasti, tuntui toteutuvan. Oman positioni huomasin erilaiseksi puhelimesta ja Teams-yhteydellä. Keskustelutilanteeseen oli helpompi orientoitua, kun näki toisen kasvot edes. Litteroidessani haastatteluja tulin kuitenkin siihen tulokseen, että puhelinhaastattelut eivät sisällöltään eronneet Teams-haastattelusta, jolloin haastatteluiden laatu pysyi samanlaisena omasta kokemuksestani huolimatta.

Sain kaikkien vanhempien kanssa keskusteltua kaikista ennalta suunnittelemistani teemoista edes jonkun verran. Osan kanssa järjestys vaihteli, ja välillä koin hyväksi palata johonkin teemaan. Lopuksi toin kaikille ilmi sen, että teemarunko on käyty läpi, mutta halutessaan vanhempi voi tuoda vielä esille jotain, jonka kokee tärkeäksi. Kaikilla vanhemmillä oli sanottavaa vielä teemarungon ulkopuolelta, ja joidenkin kanssa haastattelu jatkuikin vielä hyvän tovin ennen kuin päätettiin haastattelu. Tällä tavoin pyrin painottamaan sitä, että juuri kyseisen haastateltavan kertoma ja esiin tuoma on tärkeää.

3.3 Aineiston analyysi

Aineistolähtöisessä analyysissä pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus tutkittavasta aineistosta. Siinä analyysiyksiköt valitaan tutkimusaineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti. Keskeinen ajatus on, että analyysiyksiköt eivät ole etukäteen sovittuja tai harkittuja. Aikaisemmalla tutkimuksella tai tiedolla ei pitäisi olla mitään tekemistä analyysin toteuttamisen tai lopputuloksen kanssa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 108.) Valitsin tutkimukseni analyysitavaksi teoriaohjaavan analyysin, jonka aikana tutkijan ajattelua ohjaavat vuoroin teoria ja aineisto. Usein analyysiyksiköt nousevat aineistosta, mutta niiden tulkintaa tai ryhmittelyä ohjaa teoria. Teoriaohjaavuus voi toteutua myös niin, että analyysi tehdään aineistolähtöisesti, mutta lopuksi aineiston perusteella tehdyt havainnot sidotaan teoriaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Koin tärkeäksi aiempaan tutkimukseen pohjautuen verrata vanhempien kokemuksia jo tutkittuun, sillä se painottaa asian merkittävyyttä.

Käytän tutkimuksessa kriisiteoreettista (esim. Cullberg 1991, Lazarus & Folkman 1984) sekä systeemiteoreettista (esim. Gitterman & Germain 2008) näkökulmaa, jotka avaavat aikaisemman tutkimuksen perusteella vanhempien kokemusmaailmaa ja asemaa osana perhettä ja huumeiden käytön ilmiötä. Aikaisemmat tutkimukset tuovat ilmi, että lapsen huumeiden käyttö aiheuttaa jonkin asteisen kriisin perheessä tai vanhemmissa henkilökohtaisesti. Useimmat vanhemmat kokevat neuvottomuutta lapsen kanssa ja monelle vanhemmalle lapsen huumeiden käyttö voi olla eräänlainen kriisitilanne (Leskinen ym. 2003, 33–34). Systeemiteoreettisella tarkastelulla pyrin avaamaan vanhemman henkilökohtaiseen kokemukseen vaikuttavia tekijöitä osana perhettä sekä muuta ympäristöä. Ekologisen ajattelun mukaan ihminen on osa ympäristöään, jolloin ympäristö ja ihminen toimii vastavuoroisesti vaikuttaen ajan myötä toinen toisiinsa. Ekologinen systeemiajattelu ei kuitenkaan ota kantaa siihen, onko syy lapsessa vai vanhemmissa, vaan sen avulla voi tuoda esille vuorovaikutuksen kehää perhedynamiikassa. (Gitterman & Germain 2008, 53.) Systeemiteorian avulla on mahdollista avata vuorovaikutuksen merkitystä vanhempien kokemusten rakentumisessa. Jo haastatteluvaiheessa olin jakanut haastattelun teemoihin, jotka ovat johdettu näistä teorioista.

Teoriaohjaavassa analyysissä voidaan jo tunnistaa tiedetty vaikutus, eikä tehtävänä ole testata teoriaa, vaan etsiä uusia näkökantoja tutkittavaan ilmiöön (Puusa 2020, 147). Teoriaohjaavassa analyysissä teoreettiset käsitteen tuodaan valmiina ilmiöstä 'jo tiedettynä'.

Keskeistä on se, että poimiiko tutkija alkuperäisestä aineistoista asioita tai ilmauksia alun alkaenkaan tietyn “teorian” mukaan vai lähestyykö hän aineistoa sen omilla ehdoilla ja vasta analyysin edetessä pakottaa sen tiettyyn sopivaksi katsomaansa teoriaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133.)

Aineiston analyysi aloitetaan tutustumalla aineistoon yleisellä tasolla, joka usein alkaa jo aineiston keräysvaiheessa (Puusa 2020, 147). Tutustuin aineistoon jo litterointivaiheessa, jonka jälkeen olen palannut aineistoon tasaisesti uudelleen. Useiden lukukertojen jälkeen lähdin tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen mukaisesti suuntaamaan huomiota seikkoihin, jotka vastaavat tutkimuskysymykseen. Pelkistäminen viittaa aineiston tiivistämiseen eli redusointiin, jossa alkuperäiset, puhekieliset ilmaisut muutetaan yksinkertaisempaan muotoon, jotta aineistosta muodostuu hallittavampi kokonaisuus (Tuomi & Sarajärvi 2018, 92). Analyysiyksikkö voi olla sana, lause tai useita lauseita. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–111.) Aluksi käytin värikoodausta jaotelllessani ilmauksia tekstistä, sekä kirjoitin paperin marginaaleihin alustavia kategorioita.

Seuraavaksi analyysi jatkui teemoittelulla. Teemoittelulla tarkoitetaan havaintojen luokittelua yhteneväisiin kategorioihin. (Puusa 2020, 148) Tutkimuksen ollessa teoriaohjaava sisällönanalyysi, kantavat teemat syntyivät jo haastatteluvaiheessa. Alaluokkina olen käyttänyt haastateltavien kuvailua tutkimuskysymysten kannalta merkittävistä asioista. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 117.)

Aineiston ryhmittelyn jälkeen analyysiä seuraa abstrahointi, joka teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä poikkeaa muista sisällönanalyysimenetelmistä. Toisin kuin aineistolähtöisessä analyysissä teoria, johon aineisto liitetään, tulee valmiina ilmiöstä jo tiedettynä eikä se siten nouse esiin aineistosta. Analyysiyksiköistä tai alkuperäisilmauksista on edetty pelkistettyihin ilmauksiin, joista on muodostettu teemoja, jotka nyt yhdistyvät teoreettisesta viitekehyksestä nouseviin yläluokkiin. Teoreettinen aihealue yhdistää näitä kattokäsitteitä kokonaisuudessaan. Tällöin vertailun tuloksena samoista elementeistä on synnytetty olemassa olevaan malliin perustuva näkemys tutkimuksen kohteena olevasta aiheesta. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 117–119.) Tavoitteenani on ollut vuoropuhelu teorian ja empirian välillä. Olen pyrkinyt avaamaan vanhempien kokemuksia lapsen huumeiden käytöstä, mutta siitä huolimatta jokainen vanhempi kokee tilanteen omalla tavallaan, eikä tulosten avulla pystytä tavoittamaan jokaisen kokemusta.

Kuvio 1. Esimerkki teoriaohjaavan analyysin etenemisestä

Alkuperäisilmaus	Pelkistetty ilmaus	Kokoava yläkäsite	Teema
<i>Hän on aina ollut hyvin lahjakas koulussa, hän on kutosluokalla saanut koulun parhaimman keskiarvon stipendin, ja seiskaluokalla hän vielä kilpaili koko koulun parhaimmasta keskiarvosta. Vielä yläasteella hänen päästötodistuksessa on kahdeksan yhdeksän luokkaa.</i>	Yläasteella koulumenestys on ollut hyvää	Koulunkäynnin muutokset	Merkit huumeiden käytöstä

3.4 Tutkimusetiikka

Tutkimuksen eettinen perustehtävä on luotettavan tiedon tuottaminen. Informaatio tulee olla perusteltu kriittisesti, eli se on tehtävä tarkoituksenmukaisten tutkimusmenetelmien, teorioiden, havaintomenetelmien ja analyysien avulla. Tiedon välittäminen on toinen eettinen perusvaatimus tutkimusta tehdessä. (Pietarinen 2002, 59.) Tutkimuksen eri vaiheissa tulee pohtia eettisiä näkökulmia, jotka liittyvät kuhunkin vaiheeseen. Tutkimuksen kohdistuessa ihmiseen on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota tutkittavien Suomen Perustuslain (1999/731, 6–23 §) mukaiseen itsemääräämisoikeuteen ja ihmisarvoon. Tutkimuksen aihe on lähtökohtaisesti haastateltaville raskas, jolloin on tutkijan velvollisuutena tehdä tutkimusta niin, ettei siitä aiheudu ylimääräistä haittaa tutkittavien elämässä. Samat tutkimustilanteet tai -aiheet voivat herättää eri ihmisissä erilaisia reaktioita. Tutkimustilanteisiin saattaa sisältyä samankaltaista kuormitusta ja vaikeiden tunteiden kokemista kuin arkipäivän tilanteissa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7.) Ennen tutkimuksen tekemistä pohdinkin, että hyötyykö vanhemmat siitä, että kertovat kokemuksensa aiheesta. Tutkijana ja haastattelijana on tiedostettava, että asian läpi käyminen uudelleen voi nostaa pintaan vaikeita ja jopa traumaattisia tunteita. Pohdinta jatkuikin läpi haastatteluiden, sillä osa vanhemmista oli haastattelun aikaan tilanteessa, jossa huoli omasta lapsesta oli akuutti. Näin ollen tutkijana koin myös vaikeita tunteita ja jouduin

aktiivisesti tarkastelemaan omia ajatuksiani siitä, missä roolissa olen haastattelun tekijänä. Tilanteessa pitää tasapainotella empatian osoittamisen ja riittävän etäisyyden pitämisen välillä. Luottamusta rakennetaan osoittamalla empatiaa toisen kokemuksia kohtaan, mutta tiedostaen haastattelutilanteen edellyttämä roolijako. (Ruusuvuori & Tiittula 2009, 41–42.) Tutkimuksen tekijänä minun pitää olla ottamatta kantaa tilanteessa. Toisaalta osa haastateltavista sanoitti sitä, että he kokevat tärkeänä saada kertoa elämästään. Näin ollen tutkijana koin myös merkityksellisyyttä ja kiitollisuutta siitä, että sain ottaa haastateltuja vastaan.

Tutkimus perustuu vapaaehtoisuuteen ja tutkimukseen osallistuvan on mahdollisuus keskeyttää osallistumisensa milloin tahansa ilman perusteita. Haastatteluun osallistumattomuudesta, tai sen keskeytyksestä tai peruuttamisesta ei koidu kielteisiä seurauksia haastateltavalle. Lähetin kaikille haastateltaville informoidun suostumuksen, jossa olen tuonut esille tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden ja tutkimuksen tarkoituksen.

Tutkimusta tehdessä eettistä pohdintaa vaati tutkimustavan valinta. Valitsin haastattelun aineistonkeruutavaksi. Annoin haastateltaville mahdollisuuden toteuttaa haastattelu halumallaan tavalla esimerkiksi puhelimitse tai videoyhteyden kautta. Huumeiden käyttö on jännittänyt aihe, jonka vuoksi kerroin tutkimuksen aluksi, että kertomuksista ei ole mahdollista tunnistaa haastateltavaa. Osa haastateltavista kuvasikin, että on pieneltä paikkakunnalta ja toivoo pysyvänsä tunnistamattomana. Tutkittavien tunnistettavuuteen liittyy tunnistamisen poistaminen tai muuttaminen eli anonymisointi. Se on yksi tärkeimmistä tutkimuseettisistä normeista. Tunnistettavuuden estämisen lähtökohtana on suojata tutkittavia mahdollisilta negatiivisilta seurauksilta, joita heidän tunnistamisensa voisi saada aikaan.

Haastateltavat kertoivat oman lapsensa historiasta, huumeiden käytöstä ja rikollisuudesta. Tutkijana minulla on vastuu antaa tilaa vanhemman äänelle niin, että tutkimusnäkökulman ja analyysin valinnalla pyrin todenmukaisesti pitäytymään vanhemman kokemuksen tarkastelussa ja pyrkiä neutraaliuteen suhteessa kertomuksen kohteena olevaan lapseen. Kokemukset ovat vanhemmalle totta ja tutkimuksen tarkoitus on tuoda valoon yksi osa ilmiöstä, joka on monitasoinen ja haastava. Vanhempien kokemuksiin ja sen kertomiseen voi vaikuttaa se, että vanhemmuudelle on paineita ja odotuksia, jotka tulee toteuttaa. Syyllisyys omasta kokemuksesta voi olla hankala kohdata. Vanhempi voi tuntea esi-

merkiksi vihaa tai katkeruutta lasta kohtaan, joka ei sovi narratiiviin huolehtivasta vanhemmasta, jonka tulee olla vastuussa lapsesta. Vanhemman kokemusta voi varjostaa yhteiskunnallinen häpeä ja pelko, sillä huumeet ovat yhteiskunnassa kiistelty aihe. Kaikki ihmiset ovat oman kulttuurinsa jäseniä, jolloin kokemus voi olla osittain myös jaettua. (Kallinen ym. 2015, 36.)

Kokemuksen tutkijan tehtävä on selvittää mahdollisimman vapaana omista ennakkoletuksistaan, millainen toisen ihmisen kokemus on. Koska tutkijankin kokemukset muodostuvat suhteessa kohteeseen, tutkija ei voi asettua objektiivisen tarkkailijan asemaan, vaan hän on väistämättä osa tarkkailemaansa kohdetta. Kokemuksen tutkijan työssä vaikuttavat silloin joko tiedostamatta tai tiedostaen hänen aiemmat kokemuksensa ja ennakkoletuksensa. Niistä ei tule pyrkiä vapautumaan, vaan ne tulee tiedostaa ja niitä tulee hyödyntää tutkimuksessa. (Tökkäri 2018, 65.) Tutkimusta tehdessä huomasin, että omat käsitykseni tutkittavasta ilmiöstä ovat muodostuneet opintojen ja töiden myötä tietynlaiseksi. Tutkijan roolissa on tärkeä ymmärtää oma positio. En ole itse vanhempi, joten en voi täysin asettua haastateltavan asemaan. Ajattelen sen olevan myös hyvä asia, sillä oma vahva kokemuksellisuus voisi viedä pois herkkyyttä haastateltavan kokemukselta. Tutkimuskirjallisuuden perusteella muodostin peruskäsityksen vastaavista tilanteista, jotka ovat ohjanneet tutkimuksen tekemistä.

Yksi tutkimuseettisistä kysymyksistä liittyy tutkimuksen luotettavuuteen. Sensitiivisissä tutkimusaiheissa tutkielman tuloksia voi vääristää se, että ihmiset pyrkivät kaunistelemaan totuutta tai suhde haastattelijaan jää pintapuoliseksi. (Alasuutari 2011, 111.) Haastatteluvastausten luotettavuutta voi olla hankala arvioida, sillä haastateltava voi antaa sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia. (Kallinen ym. 2015, 43.) Toisaalta vanhempi, joka haluaa osallistua vapaaehtoisesti tutkimukseen, suurella todennäköisyydellä haluaa kertoa oman todellisen kokemuksensa. Pohdin tutkimusta tehdessä tapaa, joka soveltuisi parhaiten tutkimuksessa olevan asian tutkimiseen. Haastattelututkimus valikoitui menetelmäksi siitä syystä, että kertoessaan kokemuksestaan haastateltava saa mahdollisuuden haastatteluna aikana tehdä valintoja siitä, mitä haluaa sillä hetkellä kertoa. Toisaalta taas haastattelu voi luoda tilan, jossa haastateltava kokeekin voivansa luottaa haastattelijaan ja kokea voivansa kertoa välittömämmin vaikeasta asiasta. Teemahaastattelun keinoin

pyrin muodostamaan rakenteen, joka kuljettaa haastattelua eteenpäin, mutta samalla jättää tilaa vanhemmalle valita hänen kokemuksessaan tärkeitä asioita.

Luotettavuuteen liittyy myös ihmisen elävän kokemuksen sanallistaminen ja kuvaaminen, sekä muistelu. Ihminen, jollainen tutkijakin on, ei koskaan pysty täysin tajuamaan toisen ihmisen kokemusta eikä häivyttämään omien kokemustensa vaikutuksia tuloksiin. Fenomenologisesti orientoituneen tutkijan ei tarvitse olettaa, että haastateltava puhuisi totta siitä, mitä on tapahtunut, mutta hänen on oletettava, että haastateltava puhuu totta siitä, mitä on kokenut (Giorgi & Giorgi, 2003). Tämä onkin tutkimukseni keskiössä, kun haastateltavien kokemukseen vaikuttaa erottamattomasti muita osapuolia.

4 Lapsen huumeiden käyttö paljastuu vanhemmalle

4.1 Merkit huumeiden käytöstä

Ajallisuus kuvautui haasteltavien kertomuksissa vahvasti. Aineistoista pystyi erottamaan ajan ennen huumeiden käytön paljastumista, sekä ajan huumeiden käytön jälkeen. Monet vanhemmat peilasivat haastatteluiden aikana lapsensa elämää taaksepäin ja pohtivat merkkejä, jotka eivät olleet saaneet ennen huumeiden käytön paljastumista selkeää selitystä. Huumeiden käytön paljastuttua aiemmin hämmennystä aiheuttanut käytös saa selityksen (Leskinen 1999, 53). Vanhempien kertomasta kuvautui jokin tunne, intuitio, että asiat eivät olleet niin kuin pitäisi. Intuitio on kielelön, joten sen käsitteellinen jaettavuus on hankalaa, ihmiselle se on kuitenkin todellinen kokemus. Ihmiselle intuitio on merkityksellinen ja varma. Lisäksi ihminen käsittää intuitioidensa avulla yleisen vaikeuden välittää intuitiota toiselle. (Perttula 2008, 126–129.) Haastatteluissa jokainen vanhempi palautti mieleen asioita, jotka tuntuivat aiemmin kummalliselta, mutta he eivät silloin vielä osanneet yhdistää sitä huumeiden käyttöön. Sitaatin vanhempi kuvaakin, että perheen ja lapsen elämässä on jotain vinossa, mutta on hankala tavoittaa syytä siihen.

”Kyllähän se oli siis kaikenlaista epäilyä, koska hän niinku.. kotona kotiintuloajat piti ja kotona oli ihan OK. Mutta esimerkiksi oli saanut paniikkikohtauksen [kaupungissa] tuolla torilla ja ambulanssi oli käynyt siinä. Ja tällaisia pieniä juttuja, että niinku vähän, jotka aikaisemmin vähän pikkuisen herätti, että mikä tässä niinku mättää.” H1

Vanhemmat nostivat erityisesti kouluun liittyvät seikat asioiksi, joista huomasi lapsen elämässä tapahtuvia muutoksia. Vanhemmat kertoivat lapsen koulunkäynnin olleen pitkään samanlaista, jonka jälkeen vanhempi pystyi näkemään muutoksen lapsen arvoissa. Asia huomattiin yleensä vasta siinä vaiheessa, kun muutos normaaliin oli huomattavaa. Perhesysteemissä vanhemman arjen ja lapsen arjen kietoutuessa yhteen voi olla hankala huomata hiljalleen tapahtuvia muutoksia. Vanhempi saattaakin intuitiivisesti huomata, että jotain on muuttumassa, mutta siihen voi olla hankala tarttua, ennen kuin tilanne on selvästi muuttunut. Maarit Ulkuniemi (2013, 157) pohtii kuraattorityötä ehkäisevän työn näkökulmasta. Hän tuo esille, että kuraattorityökin on monesti korjaavaa työtä ehkäisevän työn sijaan, jolloin oppilaiden haasteet voivat olla kasvaneet jo suuriksi. Osa tulee pakotettuina kuraattorin luokse siinä vaiheessa, kun poissaolot ovat kasvaneet suuriksi.

”Sitten meille niinkun marras tai joulukuu ehkä oli semmoinen hankala kuukaus, niinku lapsellahan oli niinku koulukieltäytyminen ja se diagnoosi ja kaikki...niinku tavallaan noi nuorten psykiatrian käynnit ja sitten niinku semmoista.” H2

”Lukion eka luokka meni ihan, ihan todella hyvin. Ja token luokan lopussa tuli vasta semmonen notkahus, mistä huomasin, et nyt ei oo kaikki enää kohallaan. Et siinä...niin pitkälle hän pysty niinku tätä tekemään.” H4

Menestyminen koulussa oli asia, jonka vanhempi nosti esille peilatessaan ajassa taaksepäin, joka vaikutti siihen miksi lapsen huumeiden käyttö tuli yllätyksenä. Tutkimuksessa vanhemmat nostivat esille normaaleina pidettyjä asioita, jopa erityisen tavoiteltaviksi luokiteltuja asioita lapsen elämässä, joiden ajateltiin olevan ominaisuuksia, jotka eivät

kuulu yhteen huumeiden käytön kanssa. Koulumenestys, älykkyys, aktiivisuus koulussa ja harrastukset ovat perinteisesti nähty suojaavina tekijöinä siihen, ettei nuori altistuisi päihdeongelmalle (Seppä ym. 2010, 111–113). Aiemmat tutkimukset tuovat esille, että huumeiden käytön tullessa ilmi vanhemmat surevat lapsensa menetettyä tulevaisuutta. (Mathibela & Shokshana 2021, 4).

”Hän on aina ollut hyvin lahjakas koulussa, hän on kutosluokalla saanut koulun parhaimman keskiarvon stipendin, ja seiskaluokalla hän vielä kilpaili koko koulun parhaimmasta keskiarvosta. Kasiluokalla ehkä tuli silloin, kun tää ensimmäinen tuli, semmonen pieni notkahus, kun tuli tätä murrosikää, mut siltikin hän on menestynyt todella hyvin, että... Viel yläasteella hänen päästötodistuksessa tais olla kaheksan yheksän luokkaa.” H4

”Että mun poikahan oli tuota, pelasi koripalloa, kävi kuntosalilla ja kaikkea...oli todella urheilullinen ja oli joukkueensa paras koripallon pelaaja.” H6

Vanhemman vaikutusvalta lapsen koulussa tapahtuvaan arkeen voi olla vähäistä. Apuna kuitenkin toimii koulussa olevat työntekijät, opettajat, kuraattorit ja psykologit. Heidän avullaan vanhempi saa informaatiota lapsen muutoksista ja voinnista koulussa, sekä voi olla myös toisinpäin vaikuttamassa lapsen tukemiseen koulussa. Toisen asteen oppilaitokset ovat paikkoja, joissa nuoren päihteiden käyttöä kartoitetaan terveystarkastuksen avulla. Nuorten päihteiden käyttö ja päihdehäiriöiden kehittyminen voidaan kuvata prosessina. Osa nuorista siirtyy raittiudesta ja kokeiluluonteisesta päihteiden käytöstä säännölliseen ja sosiaaliseen päihdekäyttöön, esimerkiksi humalajuomiseen ystäväryhmissä. (Kärki 2013, 126.) Mutta kuten aineistosta kävi ilmi, lapsen oireilu voi näkyä pitkäänkin ilman, että sen juurisyihin päästään puuttumaan eri tahojenkaan avustuksella. Alla olevassa sitaatissa haastateltava korostaa ilmauksessaan äidin roolia. Vanhemman kuuluisi olla perillä lapsen elämässä tapahtuvista asioista. Kertomassa kuuluu epäusko siitä, että äitinä voi jäädä jotain niin tärkeää huomaamatta.

”Ja sitten mä tossa ihan tätä varten, mä kattoin [poika] oli koulussa kirjoittanut aineen, niin siinä oli se kerto käyttäneensä tuota niin kannabista amfetamiinia,

subutexia ja ekstaasia. Elikkä kaikkee tämmöistä oli vedetty ja minä en äitinä tiennyt en yhtään mittään, en yhtään mittään.” H3

Toisaalta toiset vanhemmat kuvasivat lapsella olleen haasteita jo pidemmän aikaa. Lapsella oli saattanut olla eri luokka-asteilla erilaisia haasteita, kuten ylivilkkautta tai oppimisvaikeuksia, joka vuoksi vanhempi oli aktiivisesti ollut mukana lapsen koulunkäyntiin liittyvissä asioissa. Osa vanhemmista kuvasi, miten lapsessa näkyvät neuropsykiatriset haasteet olivat olleet läsnä lapsen elämänkaareissa, mutta muutokset koulussa tai luokassa saattoivat aktivoida suurempia oireita lapsen elämässä. On monen asian summa, minkä vuoksi lapsi ajautuu käyttämään päihteitä. Lapsella saattaa olla haasteita oppimisessa tai keskittymisessä, eivätkä he elämänsä aikana tule käyttämään huumeita. Sepän ym. (2010) mukaan päihdeongelmille altistavia ja suojaavia tekijöitä tunnetaan useita. Altistavia tekijöitä on tutkittu olevan muun muassa lapsuusiän psyykinen oireilu, erityisesti käytöshäiriöongelmat, ylivilkkaus ja masennus ovat riskinä päihdeongelman muodostumiselle myöhemmällä iällä. Lapsuusiän mielenterveyshäiriöiden, kuten ADHD ja käytöshäiriöiden hoito todennäköisesti vähentää päihdehäiriön kehittymisen todennäköisyyttä. (Seppä ym. 2010, 111–118.)

”Hänen tukihenkilönsä on sanonut, että hän on aivan niinku mallikirjaesimerkki tuosta ADHD ihmisestä, joka on alkanut käyttämään huumeita. (--) No niin kun ala-asteella minä lähetin hänet tuonne koulu.. koulu, mikälie psykologille ja muuta kun hänessä oli jotain... jotain, niinku semmoista outoo. Että se alkoi jo päiväkodissa, että se oli aina se negatiivinen palaute, mitä saatiin hänen toimestaan... hirveän kiltti ja hän on vieläkin hirveän kiltti ja ihana. (--) Sitten sitä ei kuitenkaan kukaan tunnistanut ennen kuin sitten... sitten tuota, kun oli jo nää huumeet ja muut pelissä.” H1

Kannabiksen käytön voi tunnistaa esimerkiksi nuoren muuttuneesta käytöksestä. Nuori voi olla poikkeuksellisen väsynyt tai uupunut, sekava tai ylienerginen. Toisaalta hän voi kärsiä unettomuudesta ja olla unohteleva, sekä salailia asioita. Koulumenestys voi heikentyä ja nuoren ulkoinen olemus voi muuttua. Hän voi esimerkiksi laihtua tai jättää huoleh-

timatta hygieniasta. Hän voi vaikuttaa päihtyneeltä, vaikka alkoholin hajua ei ole. (Kärki ym. 2013, 101.) Aineistoista kävi ilmi, että monen vanhemman kohdalla lapsen huumeiden käytön paljastumista kuvailtiin shokiksi tai yllätykseksi. Osalle tutkimukseni vanhemmista lapsen huumeiden käyttö konkretisoitui tiedolla siitä, että lapsi on käyttänyt kannabista. Tieto ei kuitenkaan huolestuttanut liikaa, vaan kannabista verrattiin alkoholin käyttöön.

”No sanotaanko näin, että se.. Mie olin silloin vielä hyvinkin naivi, mie ajattelin et se on vähänniiku alkoholin kokeilu, että sitä on nyt kokeiltu ja siinä sit piettiin kasvatust keskustelu ja mitä tästä eespäin ja niin etteenpäin. Se oli semmonen, ei se hirvee shokki ollu. Mutta sanotaanko, että kyllä se vähän järkytti. Ja siit päästiin aika napsakasti yli.” H4

”No kyllä mä niinku haistoin, kun mä en itse polta enkä mitään, niin haistoin sen. Ja alkuun se ei haitannut yhtään elämää että tuota silleen.. se oli aika harvakseltaan alkuun ja kannabista pelkästään siinä vaiheessa.” H6

Tutkimuksessa osalla vanhemmista huumeiden käytön paljastuminen saattoi tapahtua rytinällä, josta tapahtumat seurasivat toisiaan nopeasti, kuten huostaanotto tai lapsen vakava psykoosi.

”Se oli semmoinen...semmosella sanotaanko tosi nopeasti niinku siitä, että sain tietää et käyttää aineita niin... niin siihen, että se tosiaan hävisi koko poika ja tuli kaikki nää huostaanotot ja muut että... että en juurikaan muista siitä ajasta yhtään mitään.” H1

”Sitten meni jonkin aikaa ja me oltiin oltu sitten päivällä kaupassa tai jossain, ja sitten hän oli tullut siinä kotia, makas sängyllä ja mä menin herättämään ja mä näin heti et on sekaisin. Ja mä nyt että lähdetään päivystykseen, että mennään antamaan seulat ja ajoin hänet sairaalan päivystykseen. No sitten hän antoi ne seulat ja siellä oli kaikki plussalla ja sitten mentiin kotiin. Ja sit mä istahdin sohvalle ja hän istui minua vastapäätä tuota tuoliin ja nousi seisomaan ja levitti käntensä ja sano äiti, mä en ole mitään sitä mitä sä luulet, että mä oon narkkari. Silloin mä ajattelin, että mun sydän pysähtyy.” H5

4.2 Vanhemmalle paljastuu huumeiden käytön vakavuus

Tässä tutkimuksessa kaikkien haastateltavien vanhempien lapset jatkoivat huumeiden käyttöä sen jälkeen, kun se oli paljastunut vanhemmille. Vanhempien kertomuksissa näkyy selvästi se, että lapsen huumeiden käyttö paljastuu ikään kuin uudelleen, kun vanhempi saa tietää, että huumeiden käyttö on jatkunut. Intuitiivinen tunne ja jäsentelemättömät kysymykset lapsen käytöksestä saavat selkeän syyn, kun huumeiden käyttö paljastui saaneen otteen lapsen elämästä. Juha Perttulan (2008) mukaan tieto jaettavaa informaatiota. Tiedon ja ymmärryksen kertyminen todellisuudesta on langettanut raskaan taakan kannettavaksi vanhemmalle. Myös uskomukset ovat tiedon lailla rakennettua ymmärtämistä ja sille on ominaista, että se kestää ja siihen liittyy pitkittyneitä tunteita. Uskon ei edellytetä olevan rationaalista samalla tavalla kuin tiedon. (Perttula 2008, 130–131.) Lapsen huumeiden käyttö voi vaikuttaa vanhemman uskomukseen omasta kyvykkyydestään vanhempana. Uskomukset muokkaavat ajatuksia ja tilannearviointia, joka vaikuttaa stressin tasoon (Lazarus & Folkman 1984, 80). Aiempien tutkimusten perusteella lapsen huumeiden käyttö saa vanhemman tuntemaan olevansa epäonnistunut vanhempana (Mathiela & Skhosana 2021, 3).

Myös tässä tutkimuksessa moni vanhempi koki syyllisyyttä siitä, että oma lapsi käyttää huumeita. Vanhemmat kuvasivat syyllisyyden liittyvän vanhemmuuden tehtävään, jossa he kokivat epäonnistuneensa. Tutkimuksen (Jackson ym. 2006, 328) mukaan huumeiden käyttäjän läheisistä etenkin vanhemmat kokevat tulevansa tuomituiksi, koska monet olettavat huumeiden käytön johtuvan epäonnistuneesta kasvatuksesta. Haastateltavat vanhemmat kuvasivat syyllisyyden tunteita saadessaan tietää huumeiden käytön jatkumisesta. Syyllisyys kuvautui vanhempien kertomuksissa suhteessa omaan vanhemmuuteensa ja yksi vanhempi toikin esille, miten on saanut kuulla syyllistämistä lapsensa toimesta. Huumeiden käyttöön on mahdotonta osoittaa yhtä syytä. Lapsen huumeiden käytön taustalla ei useinkaan ole pelkästään vanhemmat tai kasvatus, vaan kyse on monimutkaisemmasta ongelmasta (esim. Usher ym. 2005).

”Siinä on käynyt monen monenlaisia tunteita tietenkin läpi, että varmaan semmoista syyllisyyttä ja häpeää ja sitä että mä en...mä en tuota niinni ossaa olla vanhempi lapselleni. (--) Niin mä kuvasin sitä vanhemmuutta mikä tässä tavallaan tuli, niin se oli semmoinen keskeytetty vanhemmuus.” H3

”Ja sitten pahintahan se on, että hän on niinku mua syyllistynyt kaikesta. (--) Ja ei ole ollut isää ja meillä on ollut niin köyhää ja kaikkea että...syyllistää minua, että käyttö olisi minun syytäni. Että se on jo tosi raskasta ja paha ja sitä aina ite miettii, että jos olisin tehnyt näin tai noin, että olisiko tilanne toinen.” H6

Huumeiden käyttöön liittyy paljon ennakkoluuloja ja stigmaa. Aiemmissa tutkimuksissa vanhemmat ovat tuoneet esille syyllisyyden ja häpeän, sillä huumeiden käyttö yhdistetään varasteluun ja rikollisuuteen. (Jackson 2006, 327–328.) Huumeiden käyttäjä nähdään ihmisenä, joka elää riskialtista ja vaarallista elämää (Richert ym. 2017, 2314). Tämä johtaa siihen, että vanhempi voi joutua kohtuuttoman paineen alle yrittäessään tukea ja auttaa huumeita käyttävää lasta. Torkel Richert ym. tutkimuksessa (2017, 2324) pohditaankin, että mukaan tällaiset yhteiskunnan asettamat normit voivat aiheuttaa vanhemmille paineita onnistua, sillä epäonnistuminen voi aiheuttaa vanhemmalle häpeää ja syyllisyyttä. Tutkimus myös huomauttaa, että kuitenkin kaikki vanhemmat eivät tunne häpeää. Eräs vanhempi luki katkelman omasta päiväkirjastaan, jota oli kirjoittanut lapsen ollessa päihteiden käytön vuoksi sijaishuollossa. Katkelmasta käy hyvin ilmi, miten syyllisyys ja häpeä risteytyvät vanhemman kokemuksessa. Häpeään liittyy selvästi tunne omasta kyvyttömyydestään pitää huolta omasta lapsestaan, johon sekoittuu ajatukset siitä, että itsensä täytyy sen vuoksi piilottaa. Suuressa tunnekuohussa vanhempi tuntee olevansa niin umpikujassa, että toivoo jopa omaa kuolemaansa. Haastattelun lomassa vanhempi kertoi, että tunteet tulivat ja menivät, eivätkä tunteet olleet haastattelun hetkellä samalla tavalla voimakkaita.

”Mua itteeni lähinnä hävettää, että lapsi huostaan otetaan enkä pysty hänen kasvatuksesta ottamaan vastuuta. Tällä hetkellä toivon, että korona tulisi ja korjaisi. Mun loppuelämä tulee kuitenkin olemaan häpeää ja itsensä piilottelua, pel-

koa ja huolta. Jos oma lapsi ei tule järkiinsä, ikuinen huoli ja häpeä hartioilla on raskas kantaa. Minähän en näe tässä tilanteessa paljonkaan valoa puolen vuoden valehtelemisen jälkeen. Päällimmäinen ajatus on päästä pois häpeän viitasta. Se ei kuitenkaan poistu kuin haudassa on raskasta alkaa odottamaan omaa kuolemaansa kolmekymmentäyhdeksänvuotiaana, kuolema olisi itselle helpoin tie ulos tästä paskasta.” H2

Lapsen riippuvuus aiheuttaa sen, että lapsen elämää hallitsee pakonomainen huumeiden käyttö. Se tarkoittaa sitä, että vanhemmat joutuvat kohtaamaan elämässä uudelleen ja uudelleen tilanteita, joissa oma lapsi on hengenvaarassa. Vanhemmat joutuvat seuraamaan vierestä sitä, miten huumeiden käyttö kuluttaa lapsen elämää. Lapsen riippuvuus voi näkyä epäjohtonmukaisena ja vaativana käytöksenä. Perheen ja vanhemman elämä mukautuu vähitellen riippuvuuden mukanaan tuomiin muutoksiin, kuten valehtelu, väkivalta ja aggressiivisuus, koska voimavaroja rajojen ylläpitämiseen ei ole. Purkamattomat tunteet ylläpitävät puolustusmekanismeja ja kriisi jähmettää perheen. (Leskinen ym. 2003, 35.) Riippuvuuskäyttäytyminen jatkuessaan aktivoi perheen kriisiä uudelleen ja uudelleen. Rauhalliselta näyttävän tilanteen jälkeen tapahtuu jotain, joka aiheuttaa vanhemmalle huolta ja stressiä. (Leskinen 1999, 52.) Vanhempi joutuu tilanteeseen, johon liittyy jatkuvaa valppaana ja hälytystilassa oloa. Vanhempi on jatkuvasti valmis olemaan käytettävissä, jos lapsi tarvitsee jotain. Tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat kuvasivat olevansa käytettävissä oman elämän kustannuksella siitä huolimatta, että lapsella oli viiranomaiskontakti tai hoitokontakti. Vanhempi saattoi esimerkiksi etsiä lasta tämän karatessa laitoksesta.

”Minun piti kenties kesken päivän, vaikka lähteä töistä sitten hakemaan silminnäkijähavaintoo. Joo ja tota, poikaahan ei ettiny kukaan muu kuin minä ei laitos, ei kukaan, vaan minä ja sit mä niinku pommitin poliisia ja niinku ankkuriryhmää tottakai.” H1

” (--) Teholla taas täällä ja mä olin siellä [kaupungissa] ja hän sitten sanoo mulle, että, olisit edes kerrankin äiti. Kun sä et oo ikinä äiti, tuu hakemaan mut täältä heti pois. Ja sanoin et mä en voi tulla, kun mä oon täällä. Ja sen viel sanon, et nää

sairaalareissut, että hän oli aina kun mulla oli loma, aina hän joutui jonnekin, aina hän oli [kaupungin] sairaalassa tai milloin minkäkin paikkakunnan päiväystyössä.. soitti, että tule hakemaan sitten.” H5

Aikuisen lapsen ollessa kyseessä ei viranomaisilla ole mahdollisuutta puuttua tilanteeseen. Aikaisemmassa tutkimuksessa käy ilmi, että vanhempien välille voi syntyä konfliktia siitä, kuinka huumeiden käyttäjän kanssa toimitaan. Toinen vanhempi haluaa lapsen pois kotoa, toinen ei. Vanhemmilla voi olla eri näkemys ongelmasta. Tutkimuksen vanhemmat myös kuvasivat verbaalisten konfliktien eskaloitumista, sekä toiset myös fyysisten konfliktien syntymistä. Luottamuksen menetys huumeiden käyttäjään oli myös läsnä. Osa oli myös laittanut välit poikki kokonaan. Kaikesta huolimatta suurin osa vanhemmista korosti sitä, että he rakastavat lastaan ja olivat kiinnostuneita tämän hyvinvoinnista. (Butler & Bauld 2005, 40.) Myös tutkimuksessani kävi ilmi se, miten vanhemmat joutuivat tekemään valintoja sen suhteen, millä tavalla rajaavat huumeita käyttävää lastaan.

”Tai me sanottiin, että kun hän tuli eka kerran käymään tänne meidän uuteen kotiin, nii hän -tai me sanottiin, et et tuu enää tänne. Et jos et hakeudu hoitoon ja ota hoitoa vastaan nii et enää tule. (--) Mut joo silloin aikoja sitten silloin kun hän muutti ensimmäiseen asuntoon ja nähtiin, että se on ihan huumekämpä. Niin me ei annettu hänelle enää sitten ruokaa. Ja se oli hirveää. Se oli jo silloin hirveä päätös, ei ruokaa, ei rahaa, ei mitään, mutta se oli pakko tehdä, vaikka tulikin niitä puheluita, että hän, et anna 400, tai viestit anna 400 tai sitten tavataan ruumishuoneella.” H5

Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat kuvasivat sitä, miten lapsen huumeiden käyttö vaikutti myös aikuisten väliseen parisuhteeseen monella tavalla. Syyllisyys ja häpeä voivat ajaa vanhempia etsimään syyllistä tilanteeseen perheen sisältä tai ulkopuolelta, joka liisäävät vanhempien ristiriitoja. Erityisesti usein äiti ottaa lapsen tilanteesta päävastuun ja jatkuva lapsen tarvitsevuus etäännyttää puoliset toisistaan. (Leskinen 1999, 34.). Olla olevasta sitaatista käy ilmi, miten kokonaisvaltainen ja kuluttava tilanne on, kun lapsen tilanne vaikuttaa aikuisten suhteeseen, mutta se lävistää myös elämän muut osa-alueet.

“Niin tuota se meidän parisuhde alkoi mennä niinku tosi...jyrkkä alamäki ja sitten aina ku me jotain suunniteltiin, vaikka lähdetään illalla ravintolaan... mun piti koko aika olla lähtövalmiina, että jos se hatkaava poika löytyy, että mä olin koko ajan hälytystilassa. Ja tota et meillä, tuota... sit mä niinku hommasin itselleni siten rinnakkaisuhteen ja, ja tuota ajattelin, että tää oon niinku tässä (--) Ja piti tulla seki et mä jäin kiinni siitä rinnakkaisuhteesta, mutta se kertoo, että miten niinku tavallaan se oma minuus siinä unohtuu, kun sitä... sitä elää vaan sitä hättää koko ajan, että millään muulla ei ole väliä siinä tietkö.” H1

Jokainen perheenjäsen käsittelee lapsen huumeiden käyttöä eri tavalla. Jokaisella on henkilökohtainen tapa käsitellä perheessä tapahtuvia muutoksia. Vanhempi kuvaa sitä, että ilman sopivaa tilaa, jossa kohdata toinen vanhempi perheen kriisin ulkopuolella olisi hajottanut vanhempien parisuhteen. Kun molemmat puoliset oivaltavat sen, mistä perheen kriisissä on kyse, voi parisuhde lujittua (Leskinen 1999, 34). Alla olevassa sitaatissa vanhempi kertoo, miten yhteinen harrastus tuo positiivista vuorovaikutusta vanhempien välille, sekä antaa mahdollisuuden päästä pois huumeiden käytön värittämästä ympäristöstä.

“Ihan järkyttävän paljon... ihan, ihan järkyttävän paljon on vaikuttanut. (--) Tai se, että jos meillä ei olisi ollut sitä [harrastusta] (--) Pois tästä, täältä kotoa ja tavallaan niinku sinne ihan eri ympäristöön niin ei me varmaan oltais enää yhdessä, et varmaan me oltais erottu. Ettäse oli niinku semmonen meidän henkireikä, koska mä kävin purkamassa tätä asiaa niin paljon niinku siellä vertaisryhmässä ja sitten sieltä tutustuin ja ystävästyin muutamia äitien kanssa (--) Mutta minun mieheni tulee paljon jäljessä kun minä. Että missä pisteessä mä olen tällä hetkellä, niin mun mies on paljon kauempana kuin hän ei ole käsitellyt sitä asiaa niin paljon, vaan me mennään koko ajan niinku eri... ollaan menty koko ajan niinku eri. Ja jos ei meillä olisi ollut yhteistä tämmöistä harrastusta, mistä kumpikin tykkää ja se rentouttaa ja tuo sitä hyvää oloa, niin ei me varmaan oltais.” H5

Tutkimukseen osallistuneiden vanhempien lapset olivat huumeiden käytön hetkellä alkikäisiä, joka oli monelle tuonut eteen myös lapsen sijoittamisen kodin ulkopuolelle. Aiemmissa tutkimuksissa on tullut esille, että vanhemmat ovat revittyinä (torn apart) kahden välillä, halussa auttaa ja tukea lasta ja tukea muita kotona olevia lapsia, joiden rauhalliseen elinympäristöön tilanne vaikutti. Sen varmistamiseksi vanhemmat kokivat, että heidän tuli saada huumeiden käyttäjä pois kotoa. Huumeiden käyttäjä vaikutti perheen suhteisiin, joita oli vaikea enää saada palautettua entiselleen. (Jackson 2006, 329.) Myös tässä tutkimuksessa eräs vanhempi kuvasi, miten huostaanotto on vaikuttanut perheen tilanteeseen tasaannuttavalla tavalla ja tuonut voimavaroja olla vanhempi perheen muille lapsille. Huostaanotto on iso osaltaan myös iso kriisi perheelle, mutta tieto siitä, että lapsesta pidetään huolta toi helpotusta vanhemmalle.

*“Sisarukset on niin pieniä, niin tavallaan niin. Tavallaan se ei ole niinku [vaikuttanut]. No nyt se on vaikuttanut, kun lapsi on huostaanotettu, niin miulle jää niinku enemmän voimavaroja sitten sisaruksiin, kun ei tarvi niinku sitten kantaa sitä tän huumeidenkäyttäjän niinku sitä vastuuta ja huolta kun se on nyt sijoitettuna. (--)
Ehkä se [arki] on tasaantunut... tasaantunut nyt sitten, just ku oo itellä sitä vastuuta ja huolenkantoa kantoa siitä lapsesta.” H2*

Lapsen huumeiden käyttö vaikuttaa myös sisaruksiin, jotka joutuvat myös kokemaan perheen kuormittavaa elämäntilannetta (Jackson 2006, 326). Lapsi on erottamaton osa perhettä ja perhesysteemiä. Huumeiden käyttö muuttaa perheen dynamiikkaa ja aiheuttaa suoraan, sekä välillisesti muutoksia perhesuhteisiin. Joskus tilanne saattaa myös kääntyä sellaiseksi, että sisarukset eivät välttämättä halua kuulla mitään huumeita käyttävästä sisaruksestaan ja irtisanoutuvat ongelmasta. Tämä vaikuttaa vanhemman ja muiden lasten välisiin suhteisiin. (Jackson ym. 2007, 327.) Tutkimuksessa vanhemmat toivat esille voimavarojen loppumisen ja kaiken energian kulumisen huumeita käyttävän lapsen elämään.

“Eli tämä meidän kymmenvuotias on elänyt elänyt niinku puolet elämästään tätä huumehelvettiä ja poissa poissaolevaa äitiä. Eli tuota tämä vanhin poika vei niinku ihan kaiken huomion.” H1

Perheessä voi olla huumeita käyttävän lapsen lisäksi myös muita eri ikäisiä lapsia. Huumeita käyttävä lapsi vie vanhempien huomiota pois sisaruksilta, jotka ikätasosta riippuen tietävät eri verran, mitä perheessä tapahtuu. Lapsi voi huomata sisaruksen ja vanhemman epätavallista käytöstä ja tunteiden purkauksia. Vanhemmat voivat suojella pienempiä sisaruksia. (Leskinen 1999, 36.) Sisaruksille voi tulla myös riitaa.

”Elikä tää on tää mun tytär silloin, kun [poika] on lähtenyt sinne osastolle, niin hänelle on sanottu, että [poika] on väsynyt, että [poika] levähtelee siellä. Ei hänelle ole koskaan kerrottu mistään huumeiden käytöstä. En tiedä kuuleeko sitten, nytkin voi ehkä kuulla oven takkaa jotakin, mutta tuota niin.” H3

”Kun silloin kun hänellä oli pahin vaihe, niin tuolla kirjahyllyssä oli lasten kuvia, niin kaikki muut kuvat hän tuhosi, paitsi omat kuvansa. Ja välillä hän sanoo että nyt et pidä yhteyttä mitään mun muihin lapsiin, että.. että hän on niinku mustasukkainen ollu heistä. (--) Mun lasten välit on tosi huonot, että niillä ei ole koskaan oikein ollut semmoisia kunnan välejä keskenään, että se on mulle raskas paikka, että toivoisin että ois semmonen.. hyvät välit heillä.” H6

Sisarusten kasvaessa heille tulee myös ymmärrys siitä, että perheen tunneilmapiiriin ja perheenjäsenten käytökseen syy on ollut sisaruksen huumeiden käyttö. Sisarus voi alkaa ottaa huolehtijan roolia tai joutua itsenäistymään sen vuoksi, että vanhempien kapasiteetti kuluu huumeita käyttävän lapsen ongelman ratkaisuun. (Leskinen 1999, 36.) Sisarusten ollessa saman ikäisiä voi heillä olla myös yhteistä kaveripiiriä tai ystäviä. Näin sisarus voi joutua kohtaamaan huumeita käyttävän sisaruksen niin perhesysteemissä kuin perheen ulkopuolellakin.

”Että, että että kun vanhemmat menee niin eri matkaa sitä omaa toipumistaan, et se on mikä rassaa ja sitten totta kai se on niinku sillain, että kun me ollaan paljon puhuttu tästä pojasta niin nuorempi on sanonut että: ”mä en jaksa enää, että mä en jaksa” (--) Sit me lopetettiin hänen kuullen. Mut sit taas mä tiedän, että hän on varmaan tiennyt tämän jo kauan ennen, ennen kuin me, tän huumeidenkäytön. Niin mikä tuska hänellä on. Ja sitten kun heillä on niin vähän ikäeroo,

heillä on paljon yhteisiä kavereita. (--) Tämän meidän nuoremman, niin hänenkin ystäväpiirissään on, että niitten isovelji tai isosisko on huumeiden käyttäjä, että he on... hän on pystynyt sitten jakaa, mutta niinku tavallaan heillä on oma pikku vertaisryhmänsä.” H5

5 Vanhempien kokemuksia avun ja tuen tarpeista

5.1. Konkreettiset avun tarpeet ja psyykkiset tuen tarpeet

Lazarus & Folkman (1984, 178) määrittelevät selviytymisen jatkuvasti muuttuviksi kognitiivisiksi ja käyttäytymispyrkimyksiksi hallita tiettyjä ulkoisia ja/tai sisäisiä vaatimuksia, joiden katsotaan kuluttavan tai ylittävän henkilön resurssit. Selviytymiskeinoilla pyritään ratkaisemaan ongelma, joka johtuu ulkoisesta stressitekijästä, tai pyritään hallitsemaan stressitekijästä johtuvia tunteita. Ihmisen selviytymistapa määräytyy osittain hänen voimavaroistaan, joita ovat muun muassa terveys ja energia; eksistentiaaliset uskomukset, esim. Jumalasta, tai yleiset uskomukset hallinnasta; sitoumukset, joilla on motivoiva ominaisuus, joka voi auttaa ylläpitämään selviytymistä; ongelmanratkaisutaidot; sosiaaliset taidot; sosiaalinen tuki; ja aineellisia resurssit. Selviytymiskeinoja heikentäviä tekijöitä ovat sisäistyt kulttuuriset arvot ja uskomukset, jotka kieltävät tietynlaisen käytöksen. (Lazarus & Folkman 1984, 179.) Olen jakanut tässä tutkimuksessa haastatteluista esille nousseet avun ja tuen tarpeet mukailen Candice Groenewald & Arvin Bhanan (2017, 13–15) jaottelua siitä, millä tavalla selviytymiskeinot ilmenevät. Ne jaetaan ongelmakeskeisiin ja tunnekeskeisiin selviytymiskeinoin, mutta usein ne myös risteävät. Haastattelin vanhempia heidän kokemuksistaan siitä, mikä heitä on auttanut ja tukenut selviämään lapsen huumeiden käytön kanssa. Jaoin vastausten perusteella ne konkreettisiin avun tarpeisiin, jotka kiinnittyvät erityisesti ongelmanratkaisuun, kuten lapsen huumeongelman selvittämiseen. Psyykkiset tuen tarpeet jaottelin vanhemman tunteiden ja sisäisen selviytymisen tuen tarpeisiin, esimerkiksi ymmärretyksi tuleminen.

Vanhemmalla on kaksoisrooli palvelujärjestelmässä, sillä hän on itse avuntarvitsijana, mutta myös tukijan roolissa päihteiden käyttäjän toipumisessa. (Itäpuisto & Selin 2013, 143.) Vanhemmat toivat esille erilaisia kokemuksia avun hakemisesta ja saamisesta. Osa vanhemmista toi esille neuvottomuutta siitä, mistä hakea tukea. Lapsen tilanteen ollessa vanhemmalla ajatuksissa, ei jaksaminen tai keinot itse hakea itselleen apua ollut helppoa.

”En mä oikein osannu hakea sitä apua mistään ja sitten kun tämä laitos missä missä tämä poika oli, se oli vaan tällöinen nuorten säilymislaitos, niin tuota sieltäkään ei niinku tullut minkäänlaista apua minulle enkä mä osannu itekkään sitä hakee. En mä niinku tajunnut, että omaiset saa jotain apua.” H1

”En osaa sanoa onko viikkoja vai menikö kuukaus ja sit tää sama sossu kysy multa, että hei ootsä itelle hakenut apua. Niin minä [siihen], en minä oo niinku hakenut ja sit se, että tarviitsä apua ja sitten oli helppo sanoa, kun toinen kysyi, että tarviitsä apua, että kyllä mä tarviin.” H2

Toisaalta myös tuli esille se, että vanhemmalle on epäselvää, että mistä apua on mahdollista saada itselle, mutta myös omalle lapselleen.

”Ku on oikeen paha olo ollu ja sitten tuota toivoisin että niinku paremmin jos saisi apua niinku pojallekin tai tietäisi että mitä mikään apu on, että jotenkin on niin eksyksissä tämän asian kanssa, että kun ei tiedä mitä ja mikä auttaisi niinku tulevaisuutta, että..” H6

”Että silloin olis se sossu kysynyt, tai tajunnut että meillä on huumeongelma ja tarjonnut siihen apuu. Ei mitään, että me tullaan edelleen pesemään ikkunoita, semmoistakin apua tarjottiin, mutta ei vaan että ihan tuommoista niinku päihdehoitajan apua olisin tarvinnut ihan alusta lähtien. En tosin tiennyt sitä silloin.” H1

Vanhemmat toivat esille sen, kuinka tärkeää oli saada apua lapsen huumeiden käytön estämiseksi tai hoitamiseksi. Monet vanhemmat toivat esille sitä, miten tärkeää on tietää, että lapsi on avun piirissä tai hoidossa.

”Että tavallaan sitten tärkeintä oli, kun tuli ilmi se, että se on niinku se huumeiden käyttö niinku säännöllistä ollut, että kyl mie koen sen huostaanoton ja sen, että lapsi meni laitokseen niin tärkeäksi avuksi.” H2

”Mä tiedän missä mun lapsi on 24/7, mutta nyt ollaan sen aikuistumisen kynnyksellä, niin kohta mä en enää tiäkkään. Sillä lailla se on heleppoo, koska jos mä en saa puhelimella vaikka poikaa kiinni, niin mä soitan sinne hänen asumispaikkaa, että hei, missä [poika] on kun ei vastaa puhelimeen. Mut koht mul ei oo välttämättä tätä mahdollisuutta kyllä. (--) Sen takia on helppo hengittää, kun tietää, että ne on ne aikuiset oikeasti siellä olemassa, mutta tilanne tulee muuttuun ja huoli on huomisesta tosi kovaa kuitenkin.” H3

Salassapitovelvollisuus ja luottamuksellisuus ovat työntekijän velvollisuuksia, jotka voivat kuitenkin vaikeuttaa vanhemman toimintaa lapsensa auttamisessa. Tutkimuksissa (Orford ym. 2010, 58; Choate 2015, 469) on tullut esille, miten täysi-ikäisyyden vuoksi riittävästi tietoa lapsen tilanteesta ei saa, eivätkä lasta auttavat tahot välttämättä toimi yhteistyössä vanhempien kanssa. Vanhemmat kokevat voimattomuutta. Tässä tutkimuksessa eräs vanhempi kuvasi miten hankalaa voi olla luottaa ammattilaisiin ja vanhempana yrittää toimia lapsen asianajajana. Vanhempi kertoo esimerkiksi sen, miten sairaalasta soitetaan lapsen tulleen päivystykseen, mutta eivät kerro enempää lapsen tilasta tai voinnista lapsen täysi-ikäisyyteen vedoten.

”Mä näin heti et [poika] on sekaisin. Mä sanoin, että nyt lähdetään päivystykseen, että mennään antamaan seulat ja ajoin hänet sairaalan päivystykseen. Ja sitten, kun mä sanoin siellä, että joo, että nyt hän tuli antamaan seulat. Voitko sä [sairaanhoitaja] antaa pissapurkin, että nyt hän tuli seuloihin. Sairaanhoitaja piti pissapurkkia kädessä ja siinä vielä tarkistaa mun pojalta, että sähän olet täysi-ikäinen. Sun ei tarvi antaa, vaikka sun äiti sanoo. Muista nyt, että sun ei tarvitse tätä tehdä, jos et sä halua. Et, kun sä oot täysi-ikäinen. (--) Minun poikani on tuo-

tu teille hätätilapotilaana ja tästä numerosta on kerran soitettu minulle... Siellä osaston hoitajalle meni se puhelu ja osastohoitaja sano, että sinne tuli neljä muuta potilasta sinä iltana. Mä sanoin niin, mutta minun poikani on yhtä tärkeä, kuin muutkin. Että ette te voi arvottaa potilasta sen mukaan mikä takia ne tulee. Et hän on, yhtä tärkeä hätätilapotilas, kun siellä on tullut joku mummo tai pappa tai joku muu nuori jonkun muun takia sinne, kun se että tuodaan huumeidenkäyttäjä. Se huumeiden käyttäjä on jonkun rakas lapsi. Sitä ei nähdä tällä lailla.” H5

Monia vanhempia tilanne kuormitti niin, että heidän oli haettava sairauslomaa töistä. Pitkään jatkunut akuutti kriisi aiheuttaa somaattisia oireita, kuten ruokahaluttomuutta, unettomuutta. (Cullberg 1980, 154.) Pitkittynyt tilanne voi laukaista myös masennuksen.

”Kun mullahan uni lähti silloin pois tai tuli nukkumisvaikeuksia, kun todettiin tää tai tuli ilmi tää huumeiden käyttöön ja... nää nukkumisvaikeudet on edelleen... että mulla lähti tähän, et mä en nukahda joudun käyttää melatoniinia tai imovaa-nee ja välillä olen ollut paria viikkoa aina silloin tällöin sairauslomalla sen takia omasta työstäni, että oon saanut nukuttua. Silloin on ketipinooriiki annettu et mä oon nukkunut, kun mä muuten valvonta ja valvonu.” H5

Arjen kulissien pystyssä pitäminen lisää kriisiytyneen elämän kuormittavuutta, kaventaa elämää ja syrjäyttää. Oman häpeän ja syyllisyyden helpottaessa päihdeongelmasta puhuminen voi olla vaikeaa. Muut ihmiset hämmentyvät sen äärellä, eikä jakaminen muutu voimavaraksi, vaan ihmisten reaktiot saattavat kuluttaa voimavaroja. (Hiltunen & Kluukeri 2017, 65.) Aiemmat tutkimukset kuvaavat vanhempien sosiaalista eristäytymistä häpeästä ja syyllisyydestä johtuen. Lubmanin & McCannin (2017, 105) tutkimuksessa läheiset kertoivat huumeiden käytöstä puhumisen olevan helpompaa sellaisen ihmisen kanssa, jolla on kokemusta asiasta. Tällaisten ihmisten ajateltiin olevan empaattisempia ja ymmärtäväisempiä, jonka vaikutti asian jakamiseen. Asian vaikean luonteen vuoksi asiasta oli vaikeampi puhua niiden kanssa, joilla ei ole omakohtaista kokemusta huumeista. Läheiset pelkäsivät muiden tuomitsemista sekä ymmärtämättömyyttä. Aiemmat kielteiset koke-

mukset muiden ihmisten suhtautumisesta läheisiin vaikutti siihen, miten läheiset jakoivat tilannetta muiden ihmisten kanssa. (Lubman & McCann 2017, 696.) Myös tässä tutkimuksessa vanhemmat kuvasivat sosiaalista väsymystä ja eristäytyneisyyttä.

”Ne ketkä ei ole tätä kokenu, niin niiden on äärimmäisen vaikea ymmärtää mistä tässä niinku on kyse. Mutta sitä on joskus hirmu vaikea niinku itse mieltää, kun on niin syvällä siinä omassa tuskassa, niin odotat että se henkilö tietäisi kenelle sinä puhut, että hän voi ymmärtää sen tuskan... (--) mutta hän ei ymmärrä.” H4

”No miul se raja on niinku nää miun lähimmät ystävät tietää. On niinku siinä se raja, että ei sitten työkaverit tai semmoiset... Nyt on kaksi läheistä ystävää, mutta sitten niinku muuten ei, en niinku työelämässä en puhu, enkä niinku mitenkään kenellekään semmoisille hyvän päivän tutuille.” H2

”Mä oon tosiaan tosi avoimesti kertonut tästä ja sen takia ei ole niinku kenenkään kanssa mennyt välit poikki, mutta tällä hetkellä on semmoinen tilanne, että mä en jaksa jaksa niin kun ihmisiä... (--) Mulla on kaksi parasta ystävää, joista toisen lapsi käyttää huumeita ja on minun minun lasten kaveri... Jotenkin tavallaan elää hänen kanssaan sitä hänenkin surua ja kauhua, niin hänestä on tullut niinku tavallaan jopa tärkeempi ihminen kuin puolisosta. (--) ... tästä mun bestiksestä on roikkunut mukana, vaikka hän ei niinku ymmärrä yhtään mitään mistään ja monesti onkin sillä tavalla niinku, että mä en jaksa häntä... Jos minä sanon vaikka, että poika veti lakkaöverit ja meinasi kuolla niin hän keskittyy siihen, että mikä se on se lakka ja mikä on se överi, eikä siihen että poika meinasi kuolla. Siinä meinaa hermo mennä, että mä en niinku jaksa selittää...” H1

5.2 Tiedon merkitys

Haastattelussa vanhemmat kuvasivat erilaisen tiedon merkitystä tilanteen käsittelyssä. Orford ym. (2010, 56) tutkimuksessa ammattilaiselta saatua tietoa pidettiin tärkeänä. Myös tässä tutkimuksessa vanhemmat toivat esille, miten tärkeää on saada keskustella

päihteisiin erikoistuneen työntekijän kanssa. Orford ym. (2010, 90) artikkelin mukaan monissa tapauksissa on todettu oikeanlaisen tiedon puutteen lisäävän läheisten stressiä. Haastatteluissa vanhemmat nostivat esille tiedollista merkitystä huumeista ja niiden vaikutuksista. Suurella osalla vanhemmista oli jo ennestään tietoa huumeista esimerkiksi oman ammattinsa puolesta. Osalla vanhemmista ei ollut ennestään tietoa huumeista.

”...Että tietoa on etsitty kyllä huumeista ja riippuvuussairauksista ja kaikista tällaisista ihan, ihan urakalla.” H1

Butler & Bauld (2005, 41) Tutkimuksessa vanhemmat kokivat, että saavansa enemmän tietoa huumeista ja niiden vaikutuksista auttoi heitä paremmin tunnistamaan, koska heidän lapsensa on aineen vaikutuksen alaisena ja tietää mitä tehdä erilaisissa tilanteissa. Minun tutkimuksessani vanhemmat kuitenkin toivat esille, että haastatellut äidit eivät kokeneet merkittäväksi tutustua huumeisiin enempää. Tutkimuksessani suurin osa vanhemmista toi esille, että he eivät merkittävästi kaivanneet tai halunneet hankkia tietoa huumeiden vaikutuksista.

”No emmie oikeastaan oo niinku huumeista enempää tietoa hakenut.” H2

”En ole koskaan niitä [huumeita] sillä lailla kauhean tarkkaan lähtenyt tutkii, jonku ekstaasin voisni nimetä, että tiedän... tämmöistä LSD:tä ja heroinin siis ihan nimeltä. (--) En ole en ole silleen kuitenkaan ruvennut käymään yksityiskohdaisesti.” H3

”No se tavallaan.. siis mä en ole koko aikana halunnut tietää näistä aineista kauheasti, että mä en oo semmoinen, että mä vaikka tiedän että hän on käyttäny kaikkee... (--) Jotkut tietää niistä vaikutuksista ja kaikista hirveen tarkkaan, niin mä en oo semmonen. Mä en ole halunnu niihin perehtyy, ku mä en haluu huumeisiin perehtyy.” H5

Yhteiskunnallinen tieto huumeista ja riippuvuuksista on myös sitä, minkälaiseksi vanhemman kokemus muodostuu. Häpeä on osa stigmaa, joka yhdistetään huumeiden käyttöön. Huumeiden käyttö piilotellaan leimautumisen pelossa. Leimautuminen liittyy yh-

teiskunnallisiin asenteisiin huumeiden käyttäjiä kohtaan. (Corrigan & Miller 2004, 538–539.) Vanhempi voi kokea epäonnistumista vanhempana tai syyllisyyttä tehdyistä tai tekemättä jätetyistä asioista lapsen elämän varrella. Vanhemmat yrittävät selittää tai löytää syitä lapsen huumeiden käytölle erilaisista tekijöistä. (Butler & Bauld 2005, 39.) Perhe ja vanhemmat ovat erottamaton osa suurempaa sosiaalista ympäristöä, jolla on vaikutusta perheen sisäiseen toimintaan, sekä toimintaan perheen ulkopuolella (Cox & Paley 1997, 258). Yhteiskunnallisella asenneilmastolla on merkitystä siihen, miten lapsen huumeiden käyttöä tulkitaan. Leimautumisen pelossa häpeä voi nousta niin suureksi, ettei perheen tilanteesta puhuta ollenkaan. (Ringbom & Jurvansuu 2019, 1.) Tärkeimmäksi tiedolliseksi tarpeeksi haastateltavat vanhemmat kuvasivat vertaistuen löytymistä ja sitä, että on muitakin vanhempia samassa tilanteessa. Siitä syystä on erittäin tärkeää, että keskustelua huumeiden käytöstä ja sen lieveilmiöistä käytäisiin avoimemmin, jotta lamaannuttava häpeä ei olisi esteenä avun hakemiselle.

”...Mutta se että, semmonen tieto, että kuinka paljon tätä on ja kuinka paljon meitä on meitä vanhempia. Nii, se on tietenkin ollu semmonen, että mä en ole yksin tässä eikä mun tarvitse hävetä sitä” H5

”No se vertaistuki auttaa tietenkin, että on paljon suomessa meitä äitiä ja vanhempia. Että en oo niinku yksin asian kanssa niin ja näin, niin sillee on auttanut. Ja sitten tuota. Jaa no ehkä isoin tuki on ollut sitten se laitos ja ne ohjaajat siellä silloin alkuun, että se semmoinen itsesyytös niinku sitten loppui et se auttoi siinä, että mie en niinku enää itseäni syyttänyt.” H2

Tiedon merkitys vanhemman elämässä vaihteli haastateltavien kesken. Yksi vanhempi kuvasi tiedon helpottavan tilannetta, kun taas toinen vanhempi kuvasi lisääntyneen tiedon lisäävän tuskaa.

”No tavallaan rauhoittanut, että niin kuin punainenhan se on se mörkö millä ei oo hahmoo on pelottavampi kuin se konkreettinen mörkö, niin kyllähän se on vähän rauhoittunut.”H1

”No sanotaanko et on se täs aikojen saatossa varmasti vaikuttanu aika hurjalla tavalla. Kyllä, et tavallaan mitä enemmän tietoo mulla on täst asiasta, ja täst et

hän, hän on oikeesti niin päihdesairas kun hän voi olla, niin se on tavallaan lisännyt sitä tuskaa. Ku mie oon ymmärtäny et nyt täs on oikeesti todella isosta sairaudesta kyse. Et ei oookaa enää mitää kannabis- pienestä kannabiksen polttelusta.”

H4

Haastatteluissa osa vanhemmista koki tiedon jakamisen tärkeäksi elementiksi. Monien vanhempien osallistumisen motiivinakin tutkimukseeni oli se, että he voivat jakaa tietoa erityisesti siitä, että huumeiden käyttö voi koskettaa ketä tahansa sosiaaliluokasta tai ulkoisesta habituksesta riippumatta.

”Sanotaanko että jos, tää mulle jotain jotakin opettanut, niinku tää kaikille vanhemmille on jotain opettanut niin sen, että kuka tahansa kenen tahansa lapsi niinku oikeesti tänä päivänä voi niinku sairastua tällaiseen päihderiippuvuuteen.”

H4

”Sitten tota työterveyshuolto pyysi minua sitten noille esimiehelle kertomaan ja mä olen nyt sitten saanut kertoa muutamassa koulutuksessa tuota koko Suomen esimiehille tästä tilanteesta ja sitten ensi kesäksi on jo tehty kalenterin varaukset uudelle koulutukselle, että mun mielestä niinku paras apu on ehkä itellekin se... se, että mä pystyn tavallaan, että jos joku toinen joutuu samaan tilanteeseen kuin minä, häl ei mee niin kauan ettei sitä apua [saa].” H1

5.3 Vertaistuen ja ammattiavun merkitys

Tutkimuksessani vanhemmat olivat kokeneet saavansa apua niin ammattilaisilta kuin vertaisilta. Osa vanhemmista haki apua välittömästi itselleen tukea kriisikeskuksesta, toisilla kesti pitkän aikaa, ennen kuin he saivat itselleen apua. Neljä vanhempaa nosti esille päihdetyöntekijän vastaanoton tärkeäksi avuksi. Kaikki vanhemmat mainitsivat jonkin vertaistuen muodon merkittäväksi tueksi. Vanhempien kokemuksia yhdisti tarve tulla ymmärretyksi ja kohdatuksi. Suurimmalla osalla haastatelluista vanhemmista lapsen huumeiden käytön jatkumisen myötä myös lastensuojelu tuli osaksi perheen elämää.

Tutkimuksen vanhemmat eivät hakeneet ensimmäisen lapsen huumeiden käytön paljastumisen jälkeen tukea. Vasta, kun lapsen tilateen vakavuus realisoitui merkittävästi, vanhemmat ajautuivat kriisiin ja sitä kautta myös tuen hakeminen tuli ajankohtaiseksi. Vanhemmat toivat esille, että omalla aktiivisuudella on suuri merkitys siinä, että saako itselle tukea. Palvelut keskittyvät hoitamaan lapsen päihteiden käyttöä, mutta vanhempien kokemus oli, että tukea ei tarjota riittävästi.

”Et tavallaan itseohjautuva tässä on pitänyt niinku olla, että jos ei olisi ite hakenut apua, niin sitä ei olisi kyllä saanut.” H1

”Hmm no ei varmaan ainakaan kauhean nopeasti olisi tarjottu. Hyvä että tuota tällaiselle nuoren vanhemmalle tavallaan annettakin joku lappunen kouraa, jossa olisi, että... tai oikeastaan ei ehkä lappusta kouraa, vaan siinä voisi olla jo aika, että voit käydä juttelemassa jonkun kanssa.” H2

Tutkimus osoittaa, että perheenjäsen hyötyy keskustelusta terveydenhuollon ammattilaisen kanssa, joka on empaattinen ja ymmärtäväinen, sekä hänellä on aikaa kuunnella perheenjäsenen huolta. (Orford ym. 2010, 40.) Tutkimuksessani tuli kuitenkin esille se, miten vanhemmat kokivat perusterveydenhuollon avun riittämättömäksi. Ammatillisesta avusta hyödyllisimmäksi koettu oli päihdekysymyksiin erikoistunut työntekijä. Päihdetyöntekijä osaa sanoittaa vanhemmalle ilmiötä, sekä puhua asiasta oikeilla sanoilla, joka saa vanhemman tuntemaan, että hän tulee ymmärretyksi.

”No varmaan paras tuki on ollu, odotapas ku mie mietin, se riippuvuusvastaanoton käynti oli jotenkin omalla laillaan niinku erikoinen, kun ensimmäistä kertaa kun mä menin, sinne niin minusta tuntui, että mie tulin semmoiseen paikkaan että missä miun ei tarvi selitellä mitään” H4

”Hän osas kertoa, että minkä takia näin on kenties sattunut ja mitä mitä nää asiat on, mitä on tapahtunut. Hääl oli niin paljon kokemusta siitä, niinku hän ymmärsi mitä kieltä mä puhuin ja ymmärsi ja osasi niin kuin tavallaan sanottaa mulle sitä, mitä en osannu ite.” H1

Ammattilaisten tarjoamalta tuelta vanhemmat toivoivat helpotusta itsesyytöksiin ja kokemukseen siitä, että on epäonnistunut vanhempana.

”No siis se mitä mie niinku koen, siis just se tietoisuus siitä, kun tai siis sen niinku koska se hirveän itsesyytökset nyt siihen äitiyteen apu oli se tärkeä apu ja kyllä mä niinku sainkin siihen äitinä olemiseen sen avun.” H2

Työssäkäyvällä vanhemmalla on matala kynnyksen hakeutua työterveyteen voidessaan huonosti, mutta tutkimuksen vanhemmat kokivat turhautumista siihen, miten vähän yleisterveydenhuolto osaa auttaa. Myös muissa tutkimuksissa vanhemmilla on samansuuntaista kokemusta siitä, että heidän uskaltauduttuaan hakemaan apua, palvelut eivät pysty vastaamaan heidän tarpeisiinsa, ja vanhemmat joutuvat kohtaamaan jopa poiskäännyttämisestä (Butler & Bauld 2005, 36). Sitaateista käy ilmi, miten vanhempi kokee tullessa ohitetuksi huoliensa kanssa ammattilaisen toimesta.

”kyllä tuota, kyllä mä yritin jostain työterveydestä hakee, mut kun ei siellä ole minäkäänlaista osaamista, että jotain rauhoittavia ne sieltä antoi.” H1

”Ja mun on pitänyt hakeutuu.. Mä en voi mennä terveyskeskukseen lääkärii, mä en voi mennä Mehiläiseen lääkärii muuta kuin päihdepsykiatrille, koska ne ymmärtää mikä se tilanne on. Mulle on lääkäri, tavallinen lääkäri Mehiläisestä, että ”kuule mene ystävän kanssa..” - ku oon kertonut, että mikä tilanne on, niin ”Mene, ystävän kanssa metsään kävelemään, halaa vaikka puuta.” H5

Vertaistuki koettiin tärkeimmäksi tueksi suurimman osan haastateltavien vanhempien mielestä. Vertaisryhmästä saa sosiaalista tukea, jossa vuorovaikutukseen osallistuvat henkilöt antavat ja saavat tukea toisiltaan. Useimmiten niissä esiintyy jako emotionaaliseen, informatiiviseen ja materiaaliseen tukeen. (Tiensuu, 182.) Vanhemmille suunnatuissa vertaisryhmissä ei ole ensisijaisesti tavoitteena ratkaista lapsen huumeongelmaa. Pyrkimys on keskittyä vanhempaan, jonka hyvinvointia ja omaa kasvua tuetaan. Tiedon ja itsetietoisuuden lisääntyminen onkin yksi vertaisryhmien tärkeimmistä tavoitteista. Oman kasvun ja muutoksen kautta vanhempi kehittää itselleen selviämistä tukevia keinoja. (Leski-

nen 1999, 69.) Myös tässä tutkimuksessa vanhemmat kokivat vertaisryhmien antavan erityisesti emotionaalista tukea juuri siinä tilanteessa, kun sitä tarvitsee akuutisti. Vertaiset ovat saatavilla verkossa heti, kun vanhempi kokee sitä tarvitsevänsä.

”No kaikista paras apu on ollut toi vertaistukiryhmät ja niissä on se, että kun tavallaan se vertainen on yhtä lähellä kuin lähin puhelin. Entä sitten kun tuli näitä romahduksia, että soitettiin laitoksesta, että vaikka tämä nuori on lähtenyt hakelle, et siel oli aina joku joka niin kun linjoilla tyyliin milloin vaan, ei tarvinnu ikinä yksin sen asian kanssa.” H1

”Ryhmän minkä mä ite perustin viime viikon viikonloppuna, just semmosen tilanteen eteen, että jos tulee jotain tosi akuuttia, et vaikka poika joutuu teholle, niin mulla on heti tos whatsappin päässä tavallaan semmoset ihmiset... ku emmie viitsi hirveästi Facebookiin huudella ja se ei ole niin vastavuoronen tavallaan.” H4

Vertaisryhmät koettiin myös osan vanhempien toimesta raskaiksi. Internetissä ryhmät saattavat olla suuria, ja siellä voi olla jatkuvasti muiden vanhempien aktiivista huolta ja pelkoa oman lapsen tilanteesta, joka saattaa kuormittaa entisestään. Vertaistuen piirissä ei ole tarkoitus vain kertoa omia kokemuksia, vaan myös vastavuoroisesti kuunnella toisten. Oma tilanne voi olla vielä liian akuutti, jolloin muiden kokemukset vain kuormittavat entisestään. (Nylund 2005, 203.) Alla olevissa sitaateissa vanhempi koki saavansa liveinä tapahtuvasta vertaisryhmästä parempaa tukea kuin netissä olevasta ryhmästä. Hän pohittiin omaa persoonaansa ja sitä, miten suuri informaatiotulva kuormittaa itseä entisestään. Toinen vanhempi taas kuvaa sitä, miten pienemmän ryhmän kanssa on välittömämpää jakaa, jos jotain akuuttia tapahtuu sen sijaan, että kertoisi siitä isossa vertaisryhmässä.

”Mä taas koen, että mä oon hirveän empaattinen ihminen, että mä toisten murheet huolet otan niinku itselleni. Välillä tuntuu, että se on raskaampaa siellä käydä. Siinä ryhmässä kuuntelee, kun monella on just kaikennäköstä paljo parempaa ongelmaa, niin välillä miettii että, onko siitä enemmän haittaa kuin hyötyä sitten, ku miettii toisten tilanteita.” H6

6 Yhteenveto

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää vanhempien kokemuksia, kun lapsen huumeiden käyttö paljastuu ja millaisia avun tarpeita ja kokemuksia heillä on saadusta tuesta. Tutkimus on toteutettu puolistrukturoituna teemahaastatteluna, joka koostui kuuden äidin yksilöhaastattelusta. Haastattelut toteutettiin kevään 2022 aikana puhelinhaastatteluina ja Teams-haastatteluina. Tutkielma analysoitiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin, joka asemoituu fenomenologisen tutkimusperinteen kenttään kohdistuen tutkittavien henkilökohtaisiin kokemuksiin ja yksilöiden tuottamaan merkityssisältöön. Tutkimukseni tulokset kuvaavat yksilöiden tuottaman kokemuksen merkitystä, mutta ne mukailevat aiempien vastaavien tutkimusten tuloksia. Kiinnittyessään suurempaan teoreettiseen tutkimuskenttään yksilölliset kokemukset muodostavat vaikuttavaa ja merkittävää tietoa huumeiden käytön ilmiöstä.

Tutkimuksesta käy ilmi lapsen huumeiden käytön paljastumisen monitasoisuus ja sen vaikutukset vanhemman elämän eri osa-alueilla. Lapsen huumeiden käyttö voi paljastua vanhemmalle eri tavoin. Paljastumisen tavasta riippuen vanhempi voi ajatella sen olevan kokeilua tai se voi aiheuttaa vanhemmalle kriisin. Suomalaisten asenneilmasto huumeita kohtaan, etenkin kannabista kohtaan on lieventynyt vuosien myötä. Yhä useampi on kokeillut jotain huumetta, tai tietää läheisen kokeilleen. Näin ollen onkin totta, että osa esimerkiksi kannabiksen käytöstä jää kokeiluun, eikä sen käytöstä synny käyttäjälle tai käyttävän läheiselle merkittäviä haittoja. (Karjalainen ym. 2019, 2.)

Huumeiden käyttö voi kuitenkin syystä tai toisesta jatkua. Haastatellut vanhemmat kuvailivat merkkejä, joita lapsessa oli huomattavissa ennen kuin heille paljastui, että käytöksen takana olikin jatkunut huumeiden käyttö. Merkkejä oli huomattavissa koulunkäynnin muutoksissa, kuten arvosanojen laskussa tai poissaoloissa. Muita merkkejä olivat muutokset mielialassa. Nuorten elämään kuuluu monia muutoksia, jonka vuoksi monet näistä merkeistä voivat olla myös tavallista nuoren elämää, mutta joskus päihteet saattavat olla taustalla.

Pyrin asettamaan systeemiteoreettisella tarkastelulla vanhemman kokemuksen osaksi ympäristöä, jossa vanhempi kokee tilanteen. Siihen liittyy olennaisesti perhe, vanhemman muut elämän sosiaaliset ympäristöt, kuten työ tai harrastukset, sekä yhteiskunnallinen aika ja ilmapiiri, jossa me elämme. (Gitterman & Germain 2008, 53.) Näin ollen vanhemman kokemus ei synny tyhjiössä, vaan sitä pysytään refleктоimaan suhteessa ympärillä tapahtuvaan, jossa vanhempi elää. Kokemus muodostuu ulkoisesta tapahtumasta ja sille annetusta tulkinnasta. Juha Perttula (2008) jaottelee kokemuksen tunteeseen, intuitioon, tietoon ja uskomukseen. Koin jaottelun tavoittavan kokemuksellisuuden ydintä, joka on moniselitteinen ja koettuna subjektiivinen. Haastateltujen vanhempien kertomasta oli löydettävissä nämä kokemuksen osa-alueet, jotka saavat merkityksen vanhempien kertomuksissa. Mielestäni on tärkeää luoda tilaa yksilöllisen kokemuksen kerronnalle, jotta on mahdollista säilyttää aito ihmisyyden niinkin vaikeassa ja värityneessä keskustelussa, kuin huumeiden käyttö

Kun tutkimuksessa haastatelluille vanhemmille paljastui huumeiden käytön vakavuus, aiheutti se kriisin vanhemmassa, mutta myös koko perheessä. Vanhemmat kokivat syyllisyyttä siitä, että ovatko he epäonnistuneet vanhempana ja häpeää siitä, että oma lapsi käyttää huumeita. Osa vanhemmista joutui ottamaan fyysisten oireiden, kuten unettomuuden vuoksi sairauslomaa töistä. Vanhempien sosiaaliset suhteet perheessä ja perheen ulkopuolella ohentuivat, joka on vanhemman hyvinvointia laskeva tekijä. Vanhemman kriisi vaikuttaa koko perheeseen ja huumeiden käyttö vaikuttaa perhesuhteisiin heikentävällä tavalla. Perheeseen voi syntyä salaisuuksia ja vuorovaikutus heikkenee. Perhedynamiikkaa voidaan kuvata laajana perheen sisäisenä vuorovaikutussysteeminä, joka heijastaa perhesysteemiä suhteessa ulkoiseen ympäristöön. Mikäli perhedynamiikkaan tulee negatiivisia muutoksia, perhesysteemin kommunikaatio heikkenee. (Väisänen 2013, 62.) Vanhemmilla on yksilölliset tapansa käsitellä asioita, jolloin myös erilaiset selviytymiskeinot tulevat käyttöön. Muut perheen asiat, tunteet ja tarpeet hautautuvat huumeongelman alle. Käyttäjän ja huumeriippuvuus alkaa hallita perheen ilmapiiriä ja perhedynamiikka mukautuu vähitellen riippuvuuden mukanaan tuomiin muutoksiin. (Leskinen ym. 2003, 35.) Tutkimukseen osallistuneet kuvasivat vaikeuksia parisuhteessa, sillä huumeiden käytöstä nousevat tunteet vaikeuttavat ymmärretyksi tulemistä ja positiivista yhteyttä vanhempien välillä, mutta myös vanhempien ja lasten välillä.

Vanhempien parisuhteen sanotaan olevan lapsen koti. Useat vanhemmat kokivat, että lapsen huumeiden käyttö vaikutti myös perheen muihin lapsiin ja vanhemman voimavaroihin toimia vanhempana huumeita käyttävän lapsen sisaruksille. Tutkimukset ovat tuoneet esille, että myös muut lapset mukautuvat perheen ilmapiiriin, joka on väritynyt huumeiden käytön vuoksi. Maire Leskinen (2003) huomauttaakin, että sisarukset saattavat jäädä helposti sivuun vanhemman huolehtiessa käyttäjän asioista. Vanhemmat eivät usein välttämättä käsitä tilannetta, johon sisarukset perheessä joutuvat. Näin ollen huumeita käyttävän lapsen sisaruksilla voi olla paljon puhumattomia ajatuksia tilanteesta, jotka jäävät huomiotta. Lisätutkimus huumeita käyttävän sisaruksista olisi tarpeen.

Tutkimuksen vanhemmat olivat kaikki hakeneet apua tai tukea tilanteeseensa. Suurin osa oli hakenut tai saanut apua ammattiavusta, kuten terveydenhuollosta tai sosiaalihuollosta. Kokemukset avun saamisesta vaihtelivat, mutta suurin osa vanhemmista koki, että oikea-aikaista tai riittävää apua ei ollut saatavilla virallisia avun kanavia pitkin. Vanhemmat kokivat, ettei apua olisi saanut, ellei sitä olisi itse osannut pyytää. Toisaalta tarjottu apu ei vastannut vanhemman avun tarvetta. Osalle vanhemmista lastensuojelun tuoma tuki helpotti vanhemman taakkaa. Huostaanotto on perheelle ja vanhemmalle kriisi jo itsessään, mutta tutkimuksessa olleet vanhemmat kokivat sen tukevan heitä tilanteessaan. Eräs tutkimuksen vanhempi pelkäsi sitä, mitä tapahtuu lapsen täysi-ikäistyttyä, kun lastensuojelu ei enää voi tukea nuorta. Toinen vanhempikin toikin esille sen, miten hankala huumeita käyttävää täysi-ikäistä nuorta on saada oikeanlaiseen hoitoon ja miten palvelujärjestelmä kohtelee huumeiden käyttäjiä. Palvelujärjestelmäviidakko ja sen epävarmuus on omiaan tuomaan elementtejä perheen elämään, joka voi olla stressin aiheuttaja sen sijaan, että sieltä saisi helpotusta.

Vertaistuki oli lähes kaikkien vanhempien kokemuksen mukaan paras ja helpottavin apu. Vanhemmat kokivat sen olevan akuuttien kriisien aktivoituessa parhaiten saatavissa. Jakamisen ja puhumisen merkitys oli vanhemmille merkittävä. Vanhemmat kokivat tulevaisuutta ymmärretyksi vertaistuen avulla. Kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisen tarve olikin syy, minkä takia muut sosiaaliset suhteet olivat vanhemman elämässä heikentyneet. Vanhemmat kokivat, etteivät ihmiset ymmärrä hänen ja hänen lapsensa tilannetta ja asioiden selittäminen kävi raskaaksi. Vanhemmat toivat kuitenkin esille, että oman elämän elämi-

nen, kuten töissä käyminen ja harrastuksista kiinni pitäminen olivat asioita, jotka toivat voimavaroja vaikeassa tilanteessa.

Lähtökohtaisesti vanhemmat kärsivät erityisesti siitä, että oma lapsi on päihdesairas ja satuttaa itseään huumeita käyttämällä, ja kuoleman läheisyys on monien perheiden elämässä läsnä. Tämä aiheuttaa inhimillistä tuskaa. On kuitenkin myös syytä nähdä sosiaalisen ympäristön vaikutukset ja yhteiskunnallisen asenneilmaston rooli vanhemman kärsimyksen lisääjänä. Huumeasenteet ja huumeiden käyttöön yhdistetyt mielikuvat vaikuttavat siihen, miten vanhemmat uskaltavat hakea apua. Ammattilaisia tulisi kouluttaa tunnistamaan huumeiden käytön laajat vaikutukset myös huumeiden käyttäjän läheisten elämässä ja kuinka laajalle vaikutukset ulottuvat.

Näkemykseni mukaan etenkin syyllisyys ja häpeä ovat vanhemman hyvinvoinnin kannalta raskaita tunteita kantaa mukanaan, jonka vuoksi vertaisryhmien merkitys ja asiasta puhuminen on toimiva tuki vanhemmalle. Päihdehoito on kuitenkin pirstaloitunutta ja sen järjestäminen on epätasa-arvoistunutta, sillä kunnilla on erilaisia tapoja järjestää päihdehoitoa. Sen vuoksi kolmannen sektorin järjestöt ja vapaaehtoisvoimin toimivat palvelut ovat korvaamaton tuki kunnallisen päihdehoidon lisäksi. Ammatillinen päihdehoito ei saa kuitenkaan jättää vastuutaan kolmannelle sektorille, vaan sen pitää vahvistaa osaamistaan ja tasa-arvoisempaa päihdehoitoa myös läheisille. Tutkielman kirjoittamisen hetkellä eletään historiallista muutosvaihetta uusien hyvinvointialueiden käynnistellessä toimintaansa. Nyt jos koskaan on mahdollista vaikuttaa siihen, miltä päihdeitä käyttävien ja heidän läheistensä tuki tulee muodostumaan seuraavien vuosien aikana. Vuonna 2023 päihdehoito on kehittynyt yhtä enemmän inhimillisempään suuntaan, jossa painopistettä on siirretty haittoja vähentäviin palveluihin. Haittoja vähentävän näkökulman on syytä kuitenkin huomioida myös läheisten rooli, sillä huumeiden käyttö ei ulotu ainoastaan käyttäjänsä. Vaikuttamalla siihen, että huumeita käyttäjän vanhempi ja läheiset saavat riittävästi oikeaa informaatiota ja tukea, on mahdollista tukea myös koko perheen hyvinvointia.

Tukemalla riittävästi koko perhettä ja jokaista perhesysteemin osaa, voidaan vähentää inhimillisiä haittoja ja kärsimyksen muodostumista. Myös lentokoneessa laitetaan ensin happinaamari itselle, jotta sen voi laittaa myös toisille. Ajattelen vertauskuvan toimivan

tässä niin, että vahvistamalla vanhempaa ja ymmärtämällä kärsimyksen merkityksen vaikuttavan koko perheeseen, on myös mahdollista tukea huumeiden käyttäjää.

Huumeiden käytön vaikutuksia läheisiin on tutkittu ulkomailla (esim. Jackson ym. 2006), mutta jonkin verran myös opinnäytetöiden kautta myös Suomessa. Aihe on kuitenkin vähän tutkittu ja tarkoitukseni oli valottaa huumeiden käytön vaikutusten laajuutta yhteiskunnassamme. Ei riipu iästä, sosioekonomisesta statuksesta tai maantieteellisestä paikasta, että kuka on huumeiden käyttäjän läheinen.

Näkökulmani ja hypoteesini aiempaa tutkimusta ja teoriakirjallisuutta hyödyntäessä oli se, että lapsen huumeiden käyttö on vanhemmalle kriisi. Suhtaudun silti hieman kriittisesti siihen, että huumeiden käytön paljastuminen aiheuttaa jokaiselle vanhemmalle kriisin. Huumeiden käyttö on yhä yleistyvää ilmiö, joten yhä useampi joutuu kohtaamaan myös sen, että oma lapsi käyttää huumeita. Näkemykseni mukaan tiedon merkitys on avainasemassa siinä, mitä huumeiden käytön paljastuminen aiheuttaa. Tähän kiinnittyy myös mielenterveyshaasteista puhuminen ja normalisointi, sekä yleisen tietouden lisääminen neuropsykiatrisista haasteista. Näitä tekijöitä tarkastelemalla voi pohtia, miksi nuori jää koukkuun huumeisiin. Tutkimukseni vanhemmat olivat pääosin sitä mieltä, että he eivät halunneet oppia huumeista lisää. Olen kuitenkin sitä mieltä, että yksi oleellinen keino käsitellä nuoren huumeiden käyttöä on ymmärtää, mitä nuori tuntee ottaessaan huumeita. Uskallan väittää, että vanhempien tietous huumeista ja sanasto keskustella nuoren kanssa madaltaa kynnystä puhua niistä yhdessä jo varhaisessa vaiheessa.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti 2011: Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino. Tampere.
- Berg, Kristiina 2008: Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Väestöliitto. Helsinki.
- Butler, Rachel & Bauld, Linda 2005: The Parents' Experience: coping with drug use in the family. *Drugs: Education Prevention and Policy* 12 (1), 35 – 45.
- Bundy, Jonathan & Pfarrer, Michael & Short, Cole 2016: Crises and Crisis Management: Integration, Interpretation, and Research Development. *Journal of Management* 43 (6).
- Choate, Peter 2015: Adolescent Alcoholism and Drug Addiction: The Experience of Parents. *Behavioral Sciences* 5 (4), 461–476.
- Cullberg, Johan 1991: Tasapainon järkkyyssä. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.
- Cullberg, Johan 1980: Psyykinen trauma. Kriisiteoriasta ja kriisipsykoterapiasta.
- Corrigan, Patrick & Miller, Frederik 2004: Shame, blame, and contamination: A review of the impact of mental illness stigma on family members. *Journal of Mental Health*, 13 (6), 537 – 548.
- Costa, da Bruna & Marcon, Sonia & Paiano, Marcelle & Sales, Catarina & Aparecida & Maftum, Mariluce, & Waidman, Maria 2017: Feelings and codependent behavior in the family of illicit drugs users. *Acta Scientiarum. Health Sciences*, 39 (2), 175 – 181.
- Cox, Martha & Paley, Blair 1997: Families as systems. *Annual Review of Psychology*, 48 (1), 243–67.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2010: Teemahaastattelu. Opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Metodien valinta ja aineistonkeruu. Vinkkejä aloittelevalle tutkijalle. Ps-kustannus. Jyväskylä, 26–44.
- Giorgi, Amedo & Giorgi, Barbro 2003: Phenomenology. Teoksessa Smith, Jonathan (toim.): *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*. Sage Publications Ltd. UK, 25–50.
- Gitterman, Alex & Germain, Carel 2008: The life model of social work practice. *Advances in knowledge and practice*. Columbia University Press. New York.
- Gilvarry, Eilish & McArdle, Paul 2007: Alcohol, drugs and young people clinical approaches. Mac Keith Press. Lontoo.
- Groenewald, Candice & Bhana, Arvin 2017: Mothers' experiences of coping with adolescent substance abuse: A phenomenological inquiry. *Contemporary nurse* 53 (4), 421–435.
- Heino, Tarja 2013: Läheisneuvonpito. Vaihtoehtoinen tapa kohdata päihdehaitat Suomessa. Teoksessa Warpenius, Katariina & Holmila, Marja & Tigerstedt, Christoffer 2013: Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print. Tampere, 47–62.
- Haajanen, Tiina & Kivistö, Anu & Partti, Outi & Tanskanen, Sanna 2021: Itseapuopas huumeita käyttävän nuoren läheisille. Sininauhaliitto. Irti Huumeista ry.

- https://irtihuumeista.fi/wp-content/uploads/Palasista_eteenpain_Itseapuopas_2021.pdf. Luettu 27.2.2023.
- Hiltunen, Tarja & Kluukeri, Katri 2017: Kellarista kahvipöytään. Vanhempien kokemuksia lastensa päihteiden käytöstä. Sininauhaliitto.
- Hyväri, Susanna 2005: Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.): Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino. Tampere.
- Ikonen, Hanna-Mari 2017: Puhelinhaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna & Aho, Anna-Liisa & Granfelt, Riitta (toim.): Tutkimushaastattelun Käsikirja. Vastapaino. Tampere, 270–284
- Itäpuisto, Marjatta & Selin, Jani 2013: Miten palvelut vastaavat päihteiden käyttäjän läheisten avuntarpeisiin. Teoksessa Orjasniemi, Tarja (toim.): Moniammatillisen päihdetyön käytäntöjä kehittämässä. Kohdeilmioitää, menetelmiä, strategioita ja rajapintoja. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Rovaniemi. 138–145.
- Jackson, Debra & Usher, Kim & O'Brien, Louise 2006: Fractured families: parental perspectives of the effects of adolescent drug abuse on family life. *Contemporary nurse: a journal for the Australian nursing profession* 23 (2), 321–330.
- Jalava, Janne & Kangas, Mikko 2013: Kommunikaatio, yhteiskunnan eriytyminen ja osajärjestelmien merkitys. Teoksessa Jalava, Janne (toim.): Yhteiskunnan järjestelmät. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus Helsinki University Press. Tallinna, 40–62.
- Karjalainen, Karoliina & Hakkarainen, Pekka & Salasuo, Mikko 2019: Suomalaisten huumeiden käyttö ja huumeasenteet 2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tilastoraportti 2/19.
- Karjalainen, Karoliina & Pekkanen, Niina & Hakkarainen, Pekka. 2020: Suomalaisten huumeiden käyttö ja huumeasenteet – Huumeaiheiset väestökyselyt Suomessa 1992–2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 2/2020.
- Kukkola, Jani 2018: Kokemuksen tutkimuksen metatiede: kokemuksen käsitteen käytön ja kokemuksen ehtojen tutkimus. Teoksessa Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira (toim.): Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö. Lapland University Press. Rovaniemi, 41–63.
- Kihlström, Anita 2011: Luhmann's system theory in social work: Criticism and reflections. *Journal of social work* 12 (3), 287–299.
- Kiuru, Hanna 2005: Tragedian tarina. Nuoren itsemurhaan päättynyt elämä vanhemman kertomana. Turun yliopiston julkaisuja. Juvenes Print. Turku.
- Klostermann, Keith & O'Farrell Timothy 2013: Treating substance abuse: partner and family approaches. *Social Work in Public Health* (28) 3-4, 234-247.
- Kärki, Jenni & Lalli, Jaana & Heiskanen, Marja-Leena 2013: Nuoret ja päihteiden käyttö. Varhaisen puuttumisen keinot. Teoksessa Orjasniemi, Tarja (toim.): Moniammatillisen päihdetyön käytäntöjä kehittämässä. Kohdeilmioitää, menetelmiä, strategioita ja rajapintoja. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Rovaniemi. 149–161.
- Kung, Eva & Farrell, Albert 2000: The Role of Parents and Peers in Early Adolescent Substance Use: An Examination of Mediating and Moderating Effects. *Journal of Child and Family Studies* 9, 509–528.

- Lazarus, Richard & Folkman, Susan 1984: Stress, coping and appraisal. Springer Publishing Company. New York.
- Leskinen, Maire 1999: Koukussa lapseen. Irti koukusta. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.
- Leskinen, Maire & Lassila, Anna & Kalamaa, Anne-Maria & Rytkölä, Elina 2003: Perhekeskeisen huumeilyn opas. Irti Huumeista ry. Helsinki.
- Mattila-Aalto, Minna 2009: Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappioikäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Kuntoutussäätiö. Helsinki.
- Mathibela, Faith & Skhosana, Rebecca 2021: I just knew that something was not right. Coping strategies of parents living with adolescents misusing substances. *Journal of substance abuse treatment* 120 (108178).
- McCann, Terence & Lubman, Dan 2017: Adaptive coping strategies of affected family members of a relative with substance misuse: A qualitative study. *Journal of Advanced Nursing* 74 (1), 100–109.
- Morgan, James 1991: What is codependency. *Journal of Clinical Psychology*, 47 (5), 720–729.
- Munnukka, Terttu & Kiikala, Irma & Valkama, Katri 2005: Vertaiset verkossa. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.): Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino. Tampere, 236–254
- Mäkinen, Olli 2006. Tutkimusetiikan abc. Helsinki: Tammi.
- Nylund, Marianne, 2005: Vertaisryhmät kokemusten ja tiedon jäsentäjänä. Teoksessa Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.): Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino. Tampere, 195–213.
- Orford, Jim & Copello, Alex & Velleman, Richard & Templeton, Lorna 2010: Family members affected by a close relative's addiction. The stress-strain-coping support model. *Drugs: education, prevention and policy* 17 (1), 36–43.
- Payne, Malcolm 2014: Modern social work theory. Macmillan Education UK.
- Pekonen, Elina & Zitting, Joakim 2021: Päihdepalvelujen tarjonnbutassa suuria eroja kuntien välillä. *Kuntoutus*, 44 (2), 58–63.
- Perttula, Juha 2008: Kokemus ja kokemuksen tutkimus. Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Lomaa, Timo (toim): Kokemuksen tutkimus. Merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. Lapland University press, 115–162.
- Pietarinen, Juhani 2002: Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd, 58 – 81.
- Puusa, Anu 2020: Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus. Helsinki, 141–152.
- Pycroft, Aaron 2010: Understanding and working with substance misusers. Sage publications. London.
- Richert, Torkel &., Johnson, Björn & Svensson, Bengt 2018: Being a Parent to an Adult Child With Drug Problems. Negative Impacts on Life Situation, Health, and Emotions. *Journal of Family Issues* 2018 39 (8), 2311–2335
- Ringbom, Heli & Jurvansuu, Sari 2019: Rakkautta, vihaa, pelkoa ja toivoa. Mielenterveys- ja päihdeomaisten tunteet läheistään kohtaan. *Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia* 7/2019.

- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2009: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2009: Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere, 22–56
- Rönkä, Anna & Viheräkoski, Johanna & Litsilä, Riikka & Poikkeus, Anna-Maija 2002: Nuoret ja vanhemmat perhesuhteiden muutoksessa. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.): Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tutkiminen. PS-kustannus. Jyväskylä, 51–71.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki. 6. uudistettu painos. 1 painos 2002.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 2. uudistettu painos. 1. painos 2002. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019: Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf. Viitattu 20.2.2023.
- Tökkäri, Virpi 2018: Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimisen käytäntöjä. Teoksessa Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira (toim.): Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö. Lapland University Press. Rovaniemi, 64–84.
- Tuomola, Pekka 2018: Läheiset ja huume- ja lääkeriippuvuus. Teoksessa Aalto, Mauri & Alho, Hannu & Niemelä, Solja (toim.): Huume- ja lääkeriippuvuudet. Duodecim. Helsinki, 175–186.
- Ulkuniemi, Maarit 2013: Päihteiden puheeksi ottaminen ja yhteistyö sosiaali- ja terveysalan oppilaitoksessa Rovaniemellä. Teoksessa Orjasniemi, Tarja (toim.): Moniammatillisen päihdetyön käytäntöjä kehittämässä. Kohdeilmiöitä, menetelmiä, strategioita ja rajapintoja. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Rovaniemi. 149–161.
- Usher, Kim & Jackson, Debra & O'Brien, Louise 2005: Adolescent drug abuse. Helping families survive. *International journal of mental health nursing* 14 (3), 209–214.
- Warpenius, Katariina & Holmila, Marja & Tigerstedt, Christoffer 2013: Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print. Tampere, 138–145.
- Velleman, Richard & Bennet, Gerald & Miller, Tony & Orford, Jim & Rigby, Kate & Tod, Anne 1993: The families of problem drug users: a study of 50 close relatives. *Addiction* (9) 88, 1281–1289.
- Vuori, Jaana 2001: Isät, äidit, ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnellut asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere university press. Tampere.
- Väisänen, Riitta 2013: Perheen rakenteen, dynamiikan ja arvojen merkitys lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Kopijyvä. Kuopio.
- Vähäsarja, Sari 2019: "Tämä on painajainen, joka tulee todeksi" – huumenuorten vanhemmat jäävät usein yksin tunteidensa kanssa, ja siksi tarvitaan vertaistukea. Yle uutiset. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-10807091>. Luettu 20.10.2021.

- Seppälä, Pauliina & Salasuo, Mikko 2015: Huumeidenkäyttö osana kulttuuria. Päihdelinkki.<https://paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/tietoiskut/paihteet-ja-yhteiskunta/huumeidenkaytto-osana-kulttuuria>. Luettu 27.2.2023.
- Smith, Jacqueline & Estefan, Andrew 2014: Families Parenting Adolescents With Substance Abuse— Recovering the Mother’s Voice: A Narrative Literature Review. *Journal of Family Nursing* 20 (4), 415–441.

Virallislähteet:

- HL Huumausainelaki (30.5.2008/373).
Isyyslaki (13.1.2015/11).
- LSL Lastensuojelulaki (13.4.2007/417).
- PHL Päihdehuoltolaki (17.1.1986/41).
- PL Suomen Perustuslaki (11.6.1999/731).
Äitiyslaki (253/2018).

Liitteet

Liite 1. Infokirje

Hei!

Olen Kristiina Penna ja teen sosiaalityön pro gradu -opinnäytetyötäni Lapin yliopistossa. Haluan tutkielmallani tuoda esiin vanhempien äänen tilanteessa, jossa oma lapsen huumeiden käyttö tulee ilmi. Huomio on tilanteessa usein lapsessa, sillä huolenpito ja tuki kohdistuu häneen. Sen vuoksi näenkin, että olisi äärimmäisen tärkeää saada myös vanhempien näkökulma esille, jotta tieto ilmiöstä lisääntyisi ja palveluita voitaisiin kehittää entisestään.

Osallistutte tutkimukseen omasta vapaasta tahdostanne ja voitte keskeyttää tai peruuttaa tutkimuksen minulle ilmoittamalla, milloin vain niin halutessanne ilman, että siitä seuraa teille haittaa. Tietojanne ei luovuteta tutkijan lisäksi muille ulkopuolisille henkilöille. Tietoja käytetään vain tämän pro gradu -tutkimuksen tekoon. Olette valikoituneet tutkimukseen, sillä sovitte sen kohderyhmään, eli olette vanhempana kohdanneet lapsenne huumeiden käytön, jonka vuoksi tavoittelen teitä Irti Huumeista ry:n kautta.

Teiltä tullaan kysymään vain tutkimuksen kannalta olennaisia tietoja, eikä muita tietoja esimerkiksi henkilökunnalta tai asiakastietojärjestelmästä tulla hankkimaan. Voitte halutessanne jättää vastaamatta mihin tahansa kysymykseen. Nauhoitan haastattelut, jonka jälkeen kirjoitan ne tekstimuotoon. Säilytän haastatteluaineiston omalla kannettavalla tietokoneellani, sekä varmuuskopion muistitikulla, joihin muilla henkilöillä ei ole pääsyä. Tietokone sekä muistitikku on suojattu salasanoilla. Aineiston tekstimuodosta poistan tunnistetiedot anonymiteetin varmistamiseksi, eikä teitä pystytä tunnistamaan lopullisesta tutkimuksesta vastaustenne perusteella. Poistan haastatteluaineiston laitteiltani heti tutkimuksen päätyttyä. Tutkimuksen tulokset ovat luettavissa lopullisessa pro gradu -työssäni, jonka pyrin saamaan valmiiksi kesällä 2020 aikana.

Vakuutan ja toivon, että pystytte luottavaisin mielin avoimesti kertomaan kokemuksistanne, jotta tieto tutkittavasta ilmiöstä lisääntyisi. Haluan korostaa sitä, että en ole arvioimassa tai ottamassa kantaa, vaan tutkijana kiinnostunut huumeiden käytön ilmiöstä osana tutkittavien elämää ja kokemusta.

Kiitos kun osallistutte tutkimukseni toteuttamiseen!

Liite 2 Haastattelurunko

Huumeiden käytön selviäminen

1. Koska sait tietää lapsesi huumeiden käytöstä?
 - a. Millä tavoin tieto tuli ilmi?
 - b. Minkälaista lapsen huumeiden käyttö oli siinä vaiheessa, kun se tuli ilmi
2. Olitko huomannut merkkejä huumeiden käytöstä ennen kuin sait tietää asiasta?
 - a. Haastateltava voi kertoa vapaasti niistä asioita, joita ajattelee merkeiksi omassa kokemuksessaan.
 - b. Oliko esimerkiksi lapsen koulunkäynnissä tapahtunut muutoksia?
 - c. Oliko lapsen ystäväpiirissä tapahtunut muutoksia?

Tilanteeseen liittyvät tunteet

3. Millaisia tunteita tilanne herätti?
 - a. Minkä ajattelet vaikuttaneen juuri niiden tunteiden syntymiseen?
 - b. Miten tunteet saivat toimimaan tilanteessa
4. Miten käsittelit tilannetta?
 - a. Millä tavalla asian käsittely on muuttunut ajan myötä? (Kauan tapahtuneesta on?)
 - b. Ovatko tunteet muuttuneet ajan myötä?

Perhe ja läheissuhteet

5. Millä tavoin tilanne vaikutti perheeseen?
 - a. Muuttuiko arki perheessä tilanteen myötä?
 - b. Miten tilanne vaikutti sisaruksiin (jos vaikutti)
6. Millä tavalla käsittelitte asiaa perheessä?

Tieto

7. Mitä tietoa sinulla oli huumeista ennen kuin oman lapsen huumeiden käyttö tuli ilmi?
 - a. Saiko tilanne hakemaan lisää tietoa huumeista?
 - b. Mistä hait tietoa?
 - c. Oliko sitä vaikea löytää?
 - d. Millä tavoin lisääntynyt tieto on vaikuttanut tilanteeseen?

Avun hakeminen

8. Millaista apua hait tilanteeseen?
9. Mistä hait apua tilanteeseen?
10. Minkälaista tukea tai apua olisit kaivannut tilanteeseen?